

Jurij Perovšek*

Pogledi slovenske meščanske politike na oktobrsko revolucijo do druge svetovne vojne**

IZVLEČEK

V slovenskem meščanskem taboru, ki je imel dober vpogled v revolucionarni oktober in njegovo državo, so na podlagi svojega razumevanja človeške družbe in posameznika v njej v oktobrskem družbenem prelomu ter v njem porojenem sovjetskem družbenem, političnem in gospodarskem razvoju, videli temeljno civilizacijsko grožnjo svetu, ki so ga živeli in zavestno podpirali. Čeprav so zgodovinsko razumeli oktobrski pojav, njegovih posledic niso sprejemali. Obenem s protisemitskim stališčem so opozarjali na totalitarno, vseobsegajočo razredno boljševiško oblast, kolektivistični in protiverski značaj sovjetske skupnosti, vanjo vraščeno osebno negotovost in, ob priznavanju nekaterih gospodarskih in prosvetnih uspehov, na njen neobetavni družbeni in gospodarski razvoj. Na liberalni strani je s svojim negativnim vrednotenjem oktobrske revolucije in sovjetske države izstopal dr. Ivan Tavčar, na katoliški strani pa dr. Ivan Ahčin in Fran Erjavec. Teoretsko ga je odklonil tudi tedanji vodilni katoliški filozof dr. Aleš Ušeničnik. Za meščanski tabor je bil boljševizem njegov ključni nasprotnik, izjavljanje boja proti njemu pa je bilo stalnica meščanske politike v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev/Kraljevini Jugoslaviji. Bila je sestavni del njene ideološke podlage, ki so mu na katoliški strani dali tudi prepoznavni svetovnonazorski naboj. V taki ideološki in politični drži je meščanski tabor dočakal konec jugoslovanske kraljevine in vstopil v čas druge svetovne vojne na Slovenskem.

Ključne besede: oktobrska revolucija, marksizem, boljševizem, Sovjetska zveza, Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir Iljič Uljanov Lenin, protiboljševizem, katolicizem, liberalizem, Ivan Tavčar, Ivan Hribar, Aleš Ušeničnik, Ivan Ahčin, Fran Erjavec

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, jurij.perovsek@inz.si

** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

THE OUTLOOKS OF THE SLOVENIAN BOURGEOIS POLITICS ON THE OCTOBER REVOLUTION UNTIL WORLD WAR II

On the basis of their understanding of the human society and individuals in it, the members of the Slovenian bourgeois camp – who possessed a thorough insight into the revolutionary October and the country it took place in – saw the October social overthrow and the consequent Soviet social, political, and economic development as a fundamental threat to the civilised world in which they lived and which they consciously advocated. Even though they understood the October phenomenon historically, they did not accept its consequences. While simultaneously exhibiting an anti-Semitic viewpoint, they would underline the totalitarian, all-encompassing class-based Bolshevik power, the collectivist and anti-religious character of the Soviet community, its inherent personal insecurity, and its unpromising social and economic development – even though they did recognise some of its economic and educational achievements. Ivan Tavčar stood out with his negative opinion of the October Revolution on the liberal side, just as Dr Ivan Ahačin and Fran Erjavec did on the Catholic side. Dr Aleš Ušeničnik, the leading Catholic philosopher, rejected it theoretically as well. The bourgeois camp saw Bolshevism as its key opponent, and the declared struggle against it represented a permanent feature of the bourgeois politics in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Kingdom of Yugoslavia. This was an integral part of its ideological foundations, which the Catholic side provided with a distinct world-view moment as well. With such an ideological and political attitude, the bourgeois camp saw the end of the Yugoslav Kingdom and entered the time of World War II in Slovenia.

Keywords: October Revolution, Marxism, Bolshevism, Soviet Union, Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir Ilyich Ulyanov Lenin, anti-Bolshevism, Catholicism, liberalism, Ivan Tavčar, Ivan Hribar, Aleš Ušeničnik, Ivan Ahčin, Fran Erjavec

I.

Ena od značilnosti družbenega in političnega razvoja na Slovenskem v času med svetovnjima vojnama (in pred tem) je bila tudi dobra obveščenost javnosti o dogajanju v mednarodnem prostoru. Tedanji glavni medij – časopisni tisk – ga je pozorno spremljal in skladno z idejnopolitičnimi usmeritvami, ki jih je izražal, sooblikoval slovensko javno mnenje. Med pojavi, ki so zaznamujoče vplivali na zgodovinski razvoj, so na Slovenskem razčlenjevali tudi revolucijo v ruskem oktobru leta 1917 in njene idejnopolitične ter družbenogospodarske posledice.

V meščanskem taboru, ki sta ga po običajni delitvi sestavljala liberalni in katoliški pol, so o revoluciji 7. novembra 1917 v Rusiji poročali že v prvih dneh po njenem

pojavu. 8. novembra 1917 je liberalni *Slovenski narod* pisal o razvoju dogodkov v Petrogradu 6. novembra 1917, to je neposredno pred revolucionarnim preobratom,¹ 9. novembra pa je katoliški *Slovenec* podal prvo oceno revolucije, ki se je ravnokar zgodila. Sporočil je, da »začasne vlade, ki je pomenila kompromis med meščanskimi in socialističnimi strankami ni več, njen voditelj Kerenski pa je pobegnil. Novi oblastniki zapirajo vse, ki se jim postavljajo na pot.«²

Slovenec je ugotavljal, da je bil – vsaj po ruskih nazorih – Aleksander Fjodorovič Kerenski zastopnik zmerne demokratične smeri. Stremel je k temu, da od sebe ne bi odbil meščanskih strank, ker je menil, da delavci in kmetje sami ne morejo rešiti težavnih vprašanj ruske prihodnosti, zato je potrebno sodelovanje z izobraženci in kapitalisti. Z meščanskimi strankami ga je povezovalo tudi prepričanje o potrebi odločnega nadaljevanja vojne. Pri tem je zaradi pritiska z levece krenil k vrsti temeljnih reform, ki bi, če bi jih izvedli, pomenile popoln propad posedujočih slojev. Zato je na meščanski strani proti njemu rasel odpor.³

Kerenskemu so nasprotovali tudi na levi, zlasti boljševiki (socialnodemokratski maksimalisti), ki so odklanjali vsak kompromis z meščanskimi strankami, hoteli diktaturo proletariata in so bili izrecni zagovorniki miru. Po njihovem prepričanju so se namreč kapitalisti v vojni bogatili na stroške stradajočega ljudstva. Kerenskega so že večkrat poskusili vreči, kar se jim doslej ni posrečilo, ker so bili brez pravega vodstva in slabo pripravljeni. Končno se jim je preobrat posrečil.⁴

»V Petrogradu je brez dvoma sovjet zmagovalec,« je poudaril *Slovenec*. »Če se bo tudi armada na fronti podvrgla tej novi sili, se bo kmalu pokazalo. Če se bo pa to vprašanje povsod tako gladko rešilo kot v glavnem mestu, potem bo prišel čas, ko se bo morala govoriti resna beseda o miru. Car Nikolaj je kratko pred svojim padcem govoril o glasu ruske zemlje. Ta glas je preslišal in moral za to bridko trpeti. Tudi njegove dediče je zadela ista usoda. Sedaj je prišla na površje stranka, ki je najbolj klicala po miru. Odločitev mora pasti v najkrajšem času.«⁵ To se je s t. i. »triumfalnim maršem sovjetske oblasti« v naslednjih dneh tudi zgodilo.

V času, ki je nastopil po oktobrski revoluciji, so tej v meščanskem taboru namenili opaznejšo pozornost poleti 1919. Tedaj je *Slovenski narod* skladno s svojim svarilom »rudeča nevarnost ni izmišljena«, ki ga je zapisal istega leta spomladi,⁶ objavil članek grofa Vladimirja Aleksejeviča Bobrinskega »O sedanji in bodoči Rusiji« in daljši prispevek Prof. –умовъа (–umova) »Ruski boljševizem«. Bobrinski, ki se je po revoluciji umaknil v Francijo, je 16. junija 1919 na čelu delegacije ruskih emigrantskih narodnih organizacij tudi obiskal Ljubljano. Ruske goste je pozdravil načelnik liberalne Jugoslovanske demokratske stranke in ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar in jim

1 »Pred novimi boji na Ruskem,« *Slovenski narod*, 8. 11. 1917, 1.

2 »Nova revolucija na Ruskem. Ministri ujeti. Kerenski pobegnil. Ljeningospodar položaja,« *Slovenec*, 9. 11. 1917, 1.

3 Ibid.

4 Ibid.

5 Ibid.

6 »Rudeča nevarnost,« *Slovenski narod*, 24. 3. 1919, 1.

priredil prijateljsko večerjo.⁷ Bobrinski je v svojem članku, objavljenim v *Slovenskem narodu* dober teden po obisku Ljubljane, pozdravil delovanje protirevolucionarnih vojaških voditeljev, admirala Aleksandra Vasiljeviča Kolčaka in generala Antona Ivanoviča Denikina, ter izrazil prepričanje, da se Rusija »brez dvoma naglo ozdravlja od boljševizma in čez nekoliko mesecev bo Moskva, vsa Rusija osvobojena in začne novo življenje«. ⁸

Prof. –умовъ (–umov) se je razmeram v boljševiški Rusiji bolj posvetil. Njegov prispevek so objavili v devetih nadaljevanjih. *Narod* ga je predstavil kot strokovnjaka, »ki pozna razmere iz zgodovine svoje domovine natančno«, njegovi članki pa bodo dali »jasen vpogled v stanje sedanje boljševiške Rusije«. ⁹ *Narodova* napoved je v dobršni meri držala, saj je avtor, ki je revolucijsko dobo prikazal do začetka leta 1919, stvarno predstavil nazore socialnih revolucionarjev in socialnih demokratov ter nato menjševikov in boljševikov (Georgija Valentinoviča Plehanova in Vladimirja Iljiča Uljanova Lenina) do leta 1917, državnoopravno strukturo Ruske sovjetske federativne socialistične republike, način izvajanja državne oblasti v njej, boljševiški agrarni program, delovanje nacionalizirane industrije in državno monopoliziranih denarnih zavodov ter izvedbo ločitve Cerkve od države. ¹⁰ Pojasnil je tudi vzroke za boljševiški revolucionarni uspeh. Po eni strani so izhajali iz tlečega nezadovoljstva kmetov (zaradi omejevanja njihove osebne svobode in krčenja samouprave vaških občin – mírov) in rastočega gibanja mestnega delavstva, po drugi strani pa iz njihove izmučenosti, ki so jo povzročile nesposobnosti dume in svetovna vojna, ko kmet in delavec nista več razumela vojnih ciljev, ne ruskega in tudi ne nemškega. Nemška propaganda je na fronti in za njo podpihovala njuno nezadovoljstvo in ga uporabila, da je boljševizmu pomagalo na noge. Nemci so podpirali njegovo rast in po brestlitovskem miru pognali Rusijo v položaj, kjer danes vlada grozeči zli duh. ¹¹

Prof. –умовъ (–umov) je poudaril, da načela, ki vodijo boljševizem v njegovem dejanju in nehanju, temeljijo v volji po izkoreninjenju meščanske kulture in nastanku nove družbene organizacije ter nove generacije, ki najrevnejšim prepušča vso oblast. Vzgoja mladine je usmerjena v oblikovanje zvestih pripadnikov boljševiške skupnosti, šolanje obeh spolov je skupno, med šoloobveznimi otroki imajo prednost sprejema v šolo tisti iz delavskih družin. »Za meščanske otroke in otroke elementov, ki so sumljivi protirevolucionarji, v boljševiških šolah ni prostora.« ¹²

Boljševiško družbeno in politično prakso predstavlja teror v veri gorečih fanatikov, združen z divjim sovraštvom do vsega, kar jim ne ugaja. V tem pogledu je posebej dejavna Izredna komisija za boj s protirevolucijo in oderuštvom. Je zakonodajalec, sodnik in rabelj obenem. V mestih ljudje živijo v stavbah, ki so v lasti občine in pod

7 »Dnevne vesti: na čast ruski delegaciji,« *Slovenski narod*, 17. 6. 1919, 2.

8 Vladimir grof Bobrinski, »O sedanji in bodoči Rusiji,« *Slovenski narod*, 23. 6. 1919, 2.

9 Prof. –umov, »Ruski boljševizem,« *Slovenski narod*, 21. 6. 1919, 1.

10 Ibid., 1–2, Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem. II.,« *Slovenski narod*, 24. 6. 1919, 1.

11 Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem. III.,« *Slovenski narod*, 26. 6. 1919, 1.

12 Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem. IV.,« *Slovenski narod*, 5. 7. 1919, 1. Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem. V.,« *Slovenski narod*, 14. 7. 1919, 1.

upravo predsednikov hišnih komitejev, v katere so od konca oktobra 1918 lahko izvoljeni samo pripadniki najrevnejšega dela prebivalstva. »Tako so sedaj pač le izključno brezposelni hlapci in svoječasna služinčad gospodje v hiši, ki nadzirajo in določajo življenje stanovalcev.« Najemnine so se od leta 1917 povečale pet- do osemkrat, a tudi ob njihovem najbolj natančnem plačevanju najemnik ne ve, ali ga »danes ali jutri brez vsake odpovedi ne pahnejo iz stanovanja na cesto. Stanovanja se oddajajo ne samo prazna s posredovanjem uradnega stanovanjskega biroja, marveč imajo ti biroji tudi pravico, nastaniti v vsakem stanovanju, tudi v zasedenem, proletarce, rdeče gardiste in sploh boljševike.« Najemnik mora nato v enem dnevu do največ treh dneh stanovanje zapustiti s premično lastnino. Mogoče dobi pravico do drugega stanovanja.¹³

Slabe so tudi razmere na področju preskrbe. Živila razdeljujejo po razvrstitvi prebivalstva v kategorije. V prvi kategoriji so težaki in rdeči gardisti, v drugi otroci do desetega leta, gospodinje večjih družin, ki same opravljajo hišne posle, in navadni tovarniški delavci, v tretji državni uslužbenci, učitelji, služinčad in drobni obrtniki, v četrti pa zdravniki z zasebno prakso, nekdanji lastniki tovarn, bankirji in gospodinje s hišnimi pomočnicami. Pripadniki druge kategorije dobijo polovični del živil, ki ga prejmejo pripadniki prve, pripadniki tretje kategorije dobijo njihov četrtninski del, pripadniki četrte kategorije pa njihov osminski del. »Če dobi torej težak 1 kg kruha, dobi zdravnik 1/8 kg.« Blago za obleko in obuvala delijo hišni komiteji, ki zanje izdajajo nakaznice. Te morajo biti overjene. Poklicna združenja niso enakovredna. Strokovna organizacija profesorjev nima pravice oskrbovati svojih članov z obleko in obutvijo, ima pa jo združenje brezposelnih. »Tako so v državi boljševikov nekateri brez dela, drugi pa – brez perila in čevljev.«¹⁴

Proizvodnja, poraba in razdeljevanje dobrin so pod strogim nadzorom osrednje oblasti in lokalnih sovjetov. Veljajo uradno določene maksimalne cene, kar vodi v organizirano in široko razvejano poklicno verižništvo. Ker so s padcem carizma padle omejujoče določbe o ustanavljanju zadrug, si prebivalstvo pomaga z ustanavljanjem velikih zadružnih organizacij (kooperacij). Boljševikom niso naklonjene, zato jih zamejujejo z gospodarsko organiziranimi strokovnimi zvezami (delavskimi zadrugami), v katere se morajo včlaniti vsi nameščenci in delavci v podjetjih, ki so pod njihovim nadzorom. Delavske zadruge uživajo posebno podporo in prednosti oblasti. Prve dobijo živila, oblačila in zaplenjeno razkošje po nizkih cenah. Pripadnikom zasebnih poklicev je članstvo v njih prepovedano. Industrija je v žalostnem položaju in ne kaže, da bi se lahko uspešno razvila.¹⁵

V zaključnih razdelkih svojega prispevka se je prof. –УМОВЬ (–umov) vrnil k vzroku za boljševiški revolucionarni uspeh. Podrobneje je predstavil vlogo Nemčije pri slabljenju vzhodne fronte, položaj v Rusiji in delovanje boljševikov po februarski

13 Prof. –УМОВЬ, »Ruski boljševizem. IV.« *Slovenski narod*, 5. 7. 1919, 1. Prof. –УМОВЬ, »Ruski boljševizem.« *Slovenski narod*, 10. 8. 1919, 1, 2.

14 Ibid.

15 Prof. –УМОВЬ, »Ruski boljševizem. VI.« *Slovenski narod*, 21. 7. 1919, 1, 2.

revoluciji, ki je vodilo k osvojitvi oblasti.¹⁶ Ustavil se je tudi pri branilcih stare carske palače Kremelj v Moskvi, ki so popustili pod boljševiškim napadom, zmagovalci pa so jih nato večinoma usmrtili. »Vi ljubi, dragi, krasni mladeniči,« se je spomnil nanje, »dolgo smo vas objokovali; tudi sedaj, ko pripovedujem o vas dobrim Slovanom v daljni deželi, mi zalivajo solze oči. Prisegamo vam: dokler živi še volja v nas, dokler čutijo še naši otroci slovansko, to se pravi slavno, – naj nas vaša kri opominja, da zastavimo celi svoj jaz, da postane, bo in ostane ruski Kremelj in vse dežele, ki so se tekom stoletij zbrale okoli njega, zopet čisto ruski, da ne sme biti v državi Rusov mesta in možnosti eksistence boljševiškim fanatikom in roparjem, in naj prihajajo odkoderkoli.«¹⁷ Delil je mnenje neimenovanega moskovskega univerzitetnega profesorja, ki je, po njegovem navedku, zapisal, da je »vse – karkoli je bilo v Rusiji latentnega prostaštva, privlekel / ... / boljševizem na dan in si udinil« . Po njegovem navedku je tudi Maksim Gorki 1. maja 1918 v listu *Novaja Žizn* o boljševizmu zapisal obsodilne besede. Po Gorkem se je »pravi duh boljševikov / ... / izkazal kot smrad splošne nevednosti, zopernega egoizma in brezskrbne lenobe« .¹⁸

V času, ko je v *Slovenskem narodu* izhajal članek Prof. –умовъ (–umova), so vprašanju boljševizma namenili prostor tudi na katoliški strani. Označili so ga za »grozno gibanje«, »najstrašnejši pojav, ki se vzdiguje na obzorju našega socialnega življenja«. Oznako je podal *Slovenec*, ko se je odzval na pisanje *Slovenskega naroda* ob dvodnevni splošni stavki slovenskih delavcev, ki so jo 20. in 21. julija 1919 v Ljubljani in Sloveniji pripravili na poziv enotnih socialističnih strank in sindikatov Zahodne Evrope proti vojaški intervenciji v Sovjetski Rusiji in sovjetski Madžarski. *Narod* je po končani stavki dolžil pripadnika katoliške Vseslovenske ljudske stranke in predsednika Deželne vlade za Slovenijo dr. Janka Brejca, da je kljub prepovedi ni preprečil in proti železničarjem, ki so zasedli dva kolodvora, »ni postavil sploh nobenega policajca ali orožnika« .¹⁹ *Slovenec* je tako pisanje obsodil, saj pomeni »klicati strojne puške in vojaštvo na cesto, da se zaduši v krvi vsak znak ljudske nezadovoljnosti, / ... / zlo na lahkomišeln in brezglav način večati«. Na katoliški strani kljub odklanjanju boljševizma niso bili naklonjeni ustvarjanju ozračja strahu. Po njihovi oceni bi namreč moral biti vsak, ki svojo politično razgledanost črpa iz liberalnega časopisja, prepričan, da se »komunizem z vsem svojim miselnim aparatom / ... / polašča našega ljudstva« .²⁰

Na liberalni strani so takemu razmišljanju ugovarjali. Zahtevali so, da se boljševiško »zlo izruje brez vsakega usmiljenja«, saj v državi ustvarja prevrat. *Slovencu* so odgovorili, da ne pretiravajo z opozorili na boljševiško nevarnost, čeprav je boljševikov v Sloveniji kvečjemu ena tisočinka prebivalstva, večinoma izvržkov meščanske

16 Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem«, *Slovenski narod*, 28. 7. 1919, 1. Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem«, *Slovenski narod*, 29. 7. 1919, 1. Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem, VIII,« *Slovenski narod*, 7. 8. 1919, 1, 2.

17 Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem, VIII,« *Slovenski narod*, 7. 8. 1919, 2.

18 Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem«, *Slovenski narod*, 10. 8. 1919, 1, 2.

19 »Politične vesti: priznanje,« *Slovenski narod*, 24. 7. 1919, 1. Marjeta Adamič et al., ur., *Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980), 12, op. 6.

20 »Moderni politiki,« *Slovenec*, 25. 7. 1919, 1.

inteligence. Toda boljševizem, kot se je pojavil tudi v Sloveniji, »hoče uničiti našo obrambno moč, odpreti hoče vrata Nemcem in Italijanom, uničiti hoče promet, da bi nastopila lakota in pomanjkanje sploh, da bi potem prevrat dobil več pomočnikov«. Zato slabiči na državnem krmilu (Brejc) pospešujejo boljševizem in spodkopavajo državno avtoriteto. »Takih zastopnikov državne avtoritete se mora država bati, ker oni skupaj z boljševizmom vede ali nevede grob kopljejo naši državi.«²¹

II.

Po vzpostavitvi sovjetske oblasti in njeni utrditvi nasproti protirevoluciji in mednarodni intervenciji v letih 1921/1922 so v meščanskem taboru začeli poglobljati svoje poglede na doseženo novo stopnjo v svetovnem zgodovinskem razvoju. Kot je kasneje zapisalo liberalno *Jutro*, je bilo namreč ob nastopu sovjetske vladavine malo ljudi, ki bi v njej videli kaj drugega kot »eno izmed bežnih epizod, katere je morala Rusija nujno prehoditi v splošni zmedi, nastopivši po zlomu carizma«.²² Na liberalni in katoliški strani so ugotavljali, da je bila boljševiška revolucija krvav zgodovinski odgovor na predhodne stoletne krivice in zločine (romanovske) caristične preteklosti.²³ Omogočili so jo tedanje vojne razmere, zrahlanost družbenih in političnih razmer (predboljševiška državljanska vojna) v Rusiji in pogum majhne skupine boljševikov z do podrobnosti zgrajeno politično ideologijo, da je ljudstvu obljubila mir, svobodo in kruh.²⁴ Boljševiki so pri tem izkoristili revolucionarni nagon množic. Eden od odgovornih urednikov *Slovenca* v času med svetovnimi vojnami, krščanski socialist France Terseglav,²⁵ je leta 1924 njegovo sprostitev v veliki meri razumel tudi kot krivdo vladajočih slojev. Ti se, »kakor vemo, čestokrat ne boje krvi, da vlast pridobe, utrdijo ali ohranijo. Sklicevanje na 'legitimnost' ne drži vedno, ker si to pravo čestokrat ustvarijo tisti, katerim je v prilog. Bolj drži od skolastikov toli poudarjani ozir na splošni blagor in na 'maius malum evitandum' (izogniti se je treba večjemu zlu – op. J. P.).« Terseglav je tudi opozoril, da je Lenin s tem, ko je vzel krmilo revolucije iz rok brezglavi in nepodjetni revolucijski inteligenci, Rusijo rešil pred progresivnim notranjim razpadanjem (neruski narodi), japonskim pohlepom in izkoriščevalskimi nameni antantnih zaveznikov. Z brestlitovskim mirom in geslom »vojna vojni!« je pospešil konec svetovne morije, na podlagi njegovega revolucionarnega sunka pa je na plan stopila Azija z zahtevo po samoodločbi svojih

21 »Slovenski boljševizem in njegovi pospeševalci«, *Slovenski narod*, 25. 7. 1919, 1.

22 »Dvajset let boljševiške Rusije«, *Jutro*, 9. 11. 1937, 1.

23 Jurij Perovšek, »Slovenska politika o Leninu po prihodu ruskih beguncev v Kraljevino SHS«, *Monitor ISH* 18, št. 1 (2016): 17, 23, 26.

24 Drin. (Ivan Ahčin), »Dvajsetletnica sovjetov«, *Slovenec*, 7. 11. 1937, 1. »Dvajset let boljševiške Rusije«, *Jutro*, 9. 11. 1937, 1. Ivan Ahčin, *Komunizem: največja nevarnost naše dobe* (Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov, 1939), 119, 120, 137. Perovšek, »Slovenska politika o Leninu«, 16, 17.

25 Mateja Tominšek Perovšek, »Uredništvo Slovenca«, v: *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek (Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2013), 173.

podjarmljenih narodov.²⁶ Sicer pa je bil prepričan, da bodo zločini brezobzirne, ateistične, »džingiskansko« krvave marksistične revolucije maščevani, tako kot je revolucija pomenila maščevanje za zločin svetovne vojne.²⁷

V istem letu kot Terseglav se je ruski revoluciji posvetil tudi profesor na ljubljanski Teološki fakulteti, dr. Lambert Ehrlich.²⁸ V katoliški znanstveni reviji *Čas* je objavil obsežen prispevek »Ruski boljševizem«, v katerem je Leninovo revolucijo ocenil kot izjemen pojav v zgodovini človeštva, njeno tvorbo, ruski boljševizem, pa kot zanimiv raziskovalni problem za zgodovinarje, sociologe, politike, psihologe, teologe in pedagoge. Ehrlich je izvirnost boljševiške revolucije videl v tem, da je Lenin skušal z vso resnobo uresničiti Marxov socializem, ki so ga socialisti v drugih deželah samo teoretično zagovarjali. Medtem ko Lenina ni imel za izvirnega teoretika, saj so njegova dela »samo komentar Marxovega komunističnega manifesta in knjige o kapitalu«, je bila izvirna »virtuoznost, s katero je Lenin izvedel komunistično utopijo v največji državi v največjem slogu in matematično sigurno, kakor da bi risal geometrične figure v kako matematično knjigo«. Izvajalci revolucije so glede svojih intelektualnih sposobnosti predstavljali tako duhovno moč, kakor je pred tem še ni bilo v ruskem vladajočem organizmu. Izvršili so poskus na ruskem ljudstvu, ki je že od nekdaj mirno prenašalo vse poskuse vladajočih. Čeprav je bilo po Ehrlichovem opozorilu še prezgodaj izreči dokončno sodbo o pojavu boljševizma in jo je prepustil prihodnosti, je skušal na podlagi dosegljivih virov podati kolikor mogoče objektivno sliko zgodovinskih dejstev boljševizma.²⁹

Kot je poudarila Vida Deželak Barič, je Ehrlich v svoji predstavitvi in obenem zavrnitvi boljševizma stvarno razčlenil bistvene elemente ustroja boljševiške oblasti in prišel do naslednjih ugotovitev: diktatura proletariata kot oklicanega nosilca suverene državne oblasti je le krinka za diktaturo oligarhije nad proletariatom in celim narodom. Stranka komunistov je le nova aristokracija Rusije, steber oblasti pa predstavljata po boljševikih nadzorovana Rdeča armada in politična policija, ki z množičnimi usmrtitvami odstranjuje vse, kar se upira triumfu boljševizma. Državni ustroj označujejo absolutni centralizem, nedemokracičnost, enotnost oblasti in s tem podrejenost sodne oblasti politični. Ehrlichov zaključek je bil uničujoč, saj je sodil, da se lahko Zveza sovjetskih socialističnih republik (ZSSR) utemeljeno imenuje ustavno organizirana strahovlada 21 članov njenega predsedstva. Enako uničujoča je bila njegova razčlemba gospodarskega sistema, ki je zaradi podržavljenja in odsotnosti zasebne pobude sovjetsko državo privedel v gospodarsko-socialno katastrofo.³⁰ Podobno je ocenil razmere na prosvetnem področju, rekoč, da podirajo vse temelje dotedanega šolstva in hočejo graditi novo komunistično kulturo. Inteligenci, ki ni

26 Franc Terseglav, »Vladimir Ljening«, *Socialna misel* 3, št. 2 (1924): 44, 45, op. 2, 47, 48. Za prevod izreka *maius malum evitandum*, ki ga je navedel Terseglav, se iskreno zahvaljujem kolegu doc. dr. Alešu Mavru.

27 Perovšek, »Slovenska politika o Leninu«, 29, 30.

28 Marko Urbanija, »Ehrlichova bibliografija«, v: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj (Celje: Mohorjeva družba, 2002), 338. L.[ambert] E.[hrlich], »Ruski boljševizem«, *Čas* 18, št. 4/5, 6 (1923/24): 192–217, 275–95.

29 E.[hrlich], »Ruski boljševizem«, 192, 193.

30 Vida Deželak-Barič, »Osvobodilna fronta in dr. Lambert Ehrlich«, V: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj (Celje: Mohorjeva družba, 2002), 343.

izrazito boljševiska, se brani dostop na univerze ali pa nanje, če ne dela z rokami, pride težje kakor velblod skozi šivankino uho. V ZSSR vodijo protiverski boj in boljševizem se odkrito razglša za sovražnika Jezusa Kristusa. Glavni cilj sovjetov je združiti vso Azijo pod svojo zastavo v boju proti evropski kulturi. V Evropi boljševiski izvajajo mojstrsko propagando, kažejo se celo možnosti, da bodo ZSSR poleg Velike Britanije in Italije priznale tudi vlade drugih evropskih držav.³¹

V prvi polovici dvajsetih let so na katoliški strani v komunizmu oziroma boljševizmu kljub njegovemu protikrščanstvu in »ateističnim orgijam Komsomola« še videli družbeni pojav, ki bi lahko tudi drugim socialnim gibanjem ponudil nekatere družbene in gospodarske rešitve.³² O tem je govoril načelnik katoliške Slovenske ljudske stranke (SLS)³³ dr. Anton Korošec. Na zboru zaupnikov SLS, zbranem 6. in 7. aprila 1920 v Ljubljani, je komunizmu priznal socialno mišljenje,³⁴ leta 1925 pa je dejal, »da moramo [biti] objektivni in iskreno zreti na Rusijo. Tam se je ustvarilo mnogo novega, od česar je ono, kar je slabo, propadlo, a kar je dobrega, živi. Ruski sovjetski sistem temelji na stanovskih organizacijah. Rusija mora biti v tem pogledu visoka šola za evropsko politiko.«³⁵ Seveda pa je bil in ostal globoko prepričan nasprotnik komunistične oziroma boljševiske revolucije. Na že omenjenem zboru zaupnikov SLS je poudaril, da bo »boj prihodnosti, boj, ki se bo resno bojeval med strankami, / ... / samo boj med krščanskim socializmom in med komunizmom.«³⁶ Tako je bila naravnana tudi SLS, saj je v boljševizmu, ki se je na oblast povzpел z eno najstrašnejših revolucij na svetu, videla največjo civilizacijsko nevarnost.³⁷ Drugače pa je tudi stranka na ZSSR, ki jo je v mednarodni prostor rodila oktobrška revolucija, gledala dvoplastno. Po eni strani se je zavzela, naj se Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) zbliža z Bolgarijo in Rusijo (ZSSR), »ki sta naši naravni zaveznici in prijateljci; samo odbijati jih ne smemo od sebe, kakor se je to godilo doslej.«³⁸ Po drugi strani pa je opozarjala, da je ZSSR z boljševizmom »podminirala svet, zanetila revolucije v Bolgariji, Madjarski, Nemčiji, Češkoslovaški, deloma v Italiji« in ustvarila komunistično psihozo v Franciji. Posrečilo se ji je prodreti v Orient, v Azijo in dvigniti milijonske množice azijskih narodov. Razširila je nekdanji carski imperializem in v evropsko diplomacijo uvedla novum, »da njen diplomat ni le uradni zastopnik, ampak razširjevalec boljševiskih idej in protektor domačinov-somišljenikov.«³⁹ Pomeni torej nevarnost od znotraj in zunaj.

Enako so menili tudi liberalci. Liberalna stran je poudarjala, da boljševizem pomeni zrušenje vsega, kar danes obstaja, zrušenje veljavnih zakonov, ustanov ter

31 E.[hrlich], »Ruski boljševizem,« 275–95.

32 Terseglav, »Vladimir Ljening,« 49. Jurij Perovšek, »V zaželjeni deželi«: slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941 (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009), 251.

33 Vseslovenska ljudska stranka se je leta 1920 preimenovala v SLS.

34 »Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke,« *Slovenec*, 8. 4. 1920, 2.

35 »Dr. Korošec v Splitu,« *Slovenec*, 30. 10. 1925, 1.

36 »Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke,« *Slovenec*, 8. 4. 1920, 2.

37 Perovšek, »V zaželjeni deželi,« 197.

38 Jurij Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)* (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998), 83, 84.

39 »7. XI. 1917 – 7. XI. 1927,« *Slovenec*, 8. 11. 1927, 1.

javnih in zasebnih dobrin – in vzpostavitev oblasti posameznikov, ki razpolagajo z življenjem, svobodo in imetjem drugih. Pomeni diktaturo manjšine nad večino. Boljševizem je treba zatreti, četudi s silo. Kdor ga dovoljuje, se je sam postavil izven zakona.⁴⁰ Za liberalno politiko je komunistično gibanje predstavljalo »gadjó zalego«, ki ji je treba »streti glavo«.⁴¹

Kljub nevarnosti, ki so jo videli v boljševizmu, pa so bili na liberalni strani že v dvajsetih letih prepričani, da se je ruski poskus oblikovanja socialistične družbe ponesrečil. Leta 1924 je *Narod* opozoril, da se gospodarstvo ravna po svojih »notranjih silah in da tudi organizirana človeška in državna volja ne more iti preko teh notranjih razvojnih zakonov«. Zmotnost in neizvedljivost socialističnih teorij se kaže v tem, da »ne vidijo pravega človeka pred sabo in / ... / ne računajo z njegovimi povprečnimi razpoloženji in nagibi. Najracionalnejša produkcija ostane tudi v bodočnosti poslovna in zasebna, ker je kljub vsem izrastkom najcenejša, najpopolnejša in najpodjetnejša. Socialna vprašanja pa bodo tudi v bodočnosti spadala v delokrog razvitega srčnega življenja.«⁴²

V ostrem odklanjanju oktobrske revolucije in sovjetske države je v dvajsetih letih na liberalni strani izstopal nekdanji liberalni prvak in do leta 1921 ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar. Revolucionarne družbene spremembe in boljševizem, v katerem je videl odločujoč judovski vpliv, je ob več priložnostih politično pobijal in dosledno branil načelo zasebne lastnine. Obenem je poudarjal pravico posedujočih stanov do obrambe pred naletom komunizma in do zaščite meščanske države.⁴³ »Krvoločni in roparski Ljeningov boljševizem«⁴⁴ in komunizem sta bila zanj »program največje nekulture, največje nesvobode in tiranstva, kakor ga ni izvrševal niti nekdanji ruski car«.⁴⁵ Leninova socializacija je uničila vsako, tudi najmanjšo svobodo in »zadavila« pravico do življenja.⁴⁶ Tavčar, ki je v zvezi z boljševizmom in komunizmom uporabljal tudi besede »morilni boljševizem« in program »rdeče krvi« ter govoril o »krvavi« oziroma »krvoločni komunistični stranki« ter kaotičnem in anarhističnem komunizmu – pogrebcu urejene države –, se »rdeče nevarnosti« ni bal.⁴⁷ Na boj z njo je bil politično pripravljen in je že leta 1919, še pred ustanovitvijo komunistične stranke na Slovenskem, zapisal, da »v prihodnjih desetih letih, če izvzamemo socialno-demokratsko stranko, ki je za razredni boj in diktaturo manjšine, med drugimi slovenskimi strankami ne bo posebnega političnega boja. Kar bo razločevalo stranko od stranke, bodo nazorí o obliki države in njene vlade«.⁴⁸ Politično razumevanje komunističnega dejavnika je bilo na liberalni in katoliški strani enako.

40 Perovšek, »V zaželjeni deželi«, 185.

41 »† Milorad Drašković«, *Slovenski narod*, 23. 7. 1921, 1.

42 »Vladimir Ilijč-Uljanov-Ljening«, *Slovenski narod*, 24. 1. 1924, 1.

43 Jurij Perovšek, *Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 126–29.

44 Ivan Tavčar, »Benešev kontrakt«, *Slovenski narod*, 12. 9. 1920, 1.

45 Ivan Tavčar, »Komunizem?«, *Slovenski narod*, 18. 4. 1920, 1.

46 »Z zbora demokratske stranke«, *Slovenski narod*, 7. 11. 1920, 1.

47 Perovšek, *Na poti v moderno*, 128.

48 Ivan Tavčar, »Za kulturo in človekoljubje«, *Slovenski narod*, 31. 5. 1919, 1.

Poglede na boljševistično revolucijo v Rusiji in njeno državo so v meščanski politiki zaokrožili v tridesetih letih. Značilno je bilo njuno izrazito negativno vrednotenje, v katerem sta se liberalna in katoliška stran razlikovali le v posameznih različno naravnanih poudarkih. Liberalci so ob jasno izraženem protijudovskemu stališču ugotavljali, da je bila glede na marksistično teorijo, po kateri naj bi do socialistične revolucije najprej prišlo v industrijskih državah z razvitim delavskim razredom, ruska revolucija paradoks. »Rusija [je] s svojo med ostalimi milijoni naravnost izginjajočo delavsko manjšino in s svojo pretežno kmetско večino postala torišče za velikopotezni poskus zgraditi komunistični družabni red in na njega temelju nov državni ustroj«. Sicer pa naj bi bil sam Lenin globoko prepričan, »da Rusija ni poklicana za izvedbo novega družabnega reda, marveč da bodo to storili zapadni narodi, ki so v tem pogledu daleko bolj odgovarjali marksističnim teorijam. Njegova vera je bila svetovna revolucija, Rusija pa je po njegovem imela le vlogo bakle, ki naj podpali 'trhlo stavbo preživelega buržjujskega reda'. In na žrtvenik tega fantoma je brez pomisleka položil nesrečni ruski narod. V koliko je že takrat Leninovo tragično bolezensko stanje vplivalo na njegove odločitve, je težko reči. Lenin je umrl na paralizi.«⁴⁹

Na liberalni strani so položaj v Sovjetski zvezi ocenjevali z vidika razvojnih stopenj boljševističnega sistema. Opozarjali so, da ima boljševizem v tridesetih letih pod Stalinovim vodstvom povsem drugačen značaj, kot ga je imel pod Leninovim. Vojni komunizem se je izživel v dvajsetih letih, leta 1928 pa je Stalin napovedal novo stopnjo razvoja, načrtno gospodarstvo in obnovo s petletkami. Kar se je nato godilo v Rusiji, je daleč od prvotnih marksističnih in komunističnih dogem, v katere so še verjeli Lenin in njegovi sodelavci in v katere še danes verjamejo ali pa jih zagovarjajo razni komunistični sanjači zunaj Rusije.⁵⁰

»V Rusiji sami je tak ortodokсни komunist proglašen kar na lepem za izdajalca komunizma in njegovo življenje ni vredno niti počenega dinarja več. Tam si iščejo sedaj popolnoma svoje družabno ravnovesje, ki bi se gotovo dalo ustvariti, če že ne samo z nekrvavo revolucijo, pa vsaj z neprimerno manjšimi žrtvami materialnih in duhovnih dobrin, zlasti tudi z neprimerno manjšim trpljenjem ljudstva. Vsi poznavalci ruskih razmer soglašajo v sodbi, da ruski kmet in ruski delavec danes nista nič bolj svobodna in da ne živita nič bolje ali pa celo slabše kakor pod carskimi režimi«, je leta 1937 poudarilo *Jutro*. »Zato prihajajo evropski komunistični teoretiki vsi razočarani in deloma celo spreobrnjeni s svojih izletov v Rusijo, kamor so odhajali kakor v obljubljeni deželo. Iz tega pa izvira tudi izkoreninjenost začetnikov in ideologov boljševiške revolucije, saj je v njihovih očeh sedanja Stalinova linija v Rusiji odkrita veleizdaja nad Marxovimi nauki. Oni besno sovražijo Stalina in Stalin nje, noben pa ne izbira sredstev v borbi proti drugemu. Samo na ta način lahko razumemo grozno in nečloveško obračunavanje med sovjetskimi vodilnimi funkcionarji.«⁵¹

49 »Dvajset let boljševiške Rusije«, *Jutro*, 9. 11. 1937, 1. Perovšek, »V zaželjeni deželi«, 185.

50 »Dvajset let boljševiške Rusije«, *Jutro*, 9. 11. 1937, 1.

51 Ibid.

V drugi polovici tridesetih let so bili na liberalni strani prepričani, da je dotedanji razvoj v ZSSR dokazal neuresničljivost marksistične doktrine, pa naj ima vsa njena zunanja znamenja. Neizprosni zakon življenja pometi s teorijami, ki so v nasprotju z resničnim živim življenjem. Iz ruskega primera bi morali vsi narodi črpati spoznanje, da je komunizem kot ideja v resnici to, za kar so ga sociologi in psihologi vseskozi razglašali, namreč utopija, ki se nikjer in nikoli ne da doseči. Zato so tudi brezplodne in nesmiselne vse neizmerne žrtve, ki so nujno povezane z vsakim poskusom uresničenja komunističnega programa. »Z majhnim odlomkom teh žrtev in naporov se dajo doseči mnogo večji, lepši in trajnejši uspehi za duševni in materialni napredek vsakega naroda, predvsem pa onih socialno šibkih stanov, za katerih odrešenika se po nemarnem izdaja komunizem.«⁵²

O ZSSR je konec tridesetih let pisal tudi eden od zgodovinskih voditeljev slovenskega liberalizma, Ivan Hribar. Hribar, ki je bil najprej Slovan,⁵³ je v njej videl predvsem predstavnico ruskega naroda – pa »naj bo njena vladavina še tako nesimpatična.«⁵⁴ Ker je bil prepričan, da je prav slovanstvo poklicano preroditi svet v etičnem smislu,⁵⁵ je opozarjal, da bi bilo »napačno /.../ nad SSSR ošabno vihati nos, češ: država manjše vrednosti, ki jo vladajo nepočesani uporniki!«⁵⁶ Te sta na oblast privedla upor proti carizmu in krvava revolucija, ki je razmere v Rusiji tako temeljito spremenila, da je bil ves svet iz sebe od zaprepadenosti. Toda če je propadla carska vladavina, katere gniloba je bila splošno znana, si je ruski narod, »čim se je izmotal iz uporniških homatij /.../ ustvaril zopetno državno življenje. /.../ Uravnotevalec je narod sam in ravno ruski narod ima toliko umstvene sile in moči za zmožnost, da si izbere novo boljšo pot, ako spozna, da ga sedanja vodi na brezcestje.« A ZSSR je kljub svoji neprikupnosti po usodni revoluciji začela organizirano delovati, »njeni vlastodržci, ki so se dobro zavedali, da jih bo ves svet kot nasilne prilastnike oblasti čez ramena gledal«, so postali bolj prisebni, »spoznali so za svojo dolžnost nadaljevati vse tisto delo prejšnjih vlad, ki je bilo v korist ruskega naroda in njegove države, katere voditelji so postali.«⁵⁷ Hribar je ocenjeval, da je v ZSSR ob močni vojaški organizaciji dobro urejeno tudi vprašanje industrijskega razvoja, znanstvenoraziskovalnega dela, prosvete, socialnega in zdravstvenega varstva, celinskih plovniških komunikacij in elektrogospodarstva. Glede izvajanja velikih in težkih infrastrukturnih del ter gradnje industrijskih in energetskega objektov pa je dopuščal možnost, »da utegne med delavci /.../ biti tudi takih ljudi, ki so za kazen k temu prisiljeni, morebiti celo političnih kaznjencev«. V stahanovcih pa je videl novo plemstvo – plemstvo dela.⁵⁸

52 Ibid.

53 Vasilij Melik, *Slovenci 1848–1918: razprave in članki* (Maribor: Litera, 2002 [i. e.] 2003), 565.

54 Ivan Hribar, »K sovražnostim med Sovjetsko Rusijo in Finsko,« *Misel in delo* 6, št. 1 (1940): 9.

55 Ivan Hribar, »Velika neznanka: III,« *Misel in delo* 6, št. 12 (1940): 285.

56 Ivan Hribar, »Velika neznanka: I,« *Misel in delo* 6, št. 8–9 (1940): 194.

57 Ibid., 187, 189, 190.

58 Ibid., 189–90, 193. Ivan Hribar, »Sojuz sovjetskih socialističeskikh respublik (SSSR): s ptičjega razgleda,« *Misel in delo* 7, št. 1 (1941): 10. Ivan Hribar, »Sojuz sovjetskih socialističeskikh respublik (SSSR): II,« *Misel in delo* 7, št. 2-3 (1941): 43–46.

Hribar se je posvetil tudi vprašanju komunizma in komunističnega značaja ZSSR. Ugotavljal je, da ustava ZSSR, sprejeta leta 1936, sploh ne pozna besede »komunizem«. Pri razčlenitvi tistih ustavnih členov, ki so zadevali vprašanje lastnine, pa je prišel do zanimivega sklepa, da dopuščanje malega zasebnega gospodarstva posameznih kmetov in obrtnikov, ki temelji na osebnem delu in izključuje izkoriščanje tujega dela, pomeni, »da o kaki komunistični Sovjetski Rusiji ne moremo govoriti«. Toda obenem je poudaril, da zaradi določil, po katerih ne more biti nihče izvoljen, kdor ni bil postavljen za kandidata v komunističnih strankinih in mladinskih organizacijah, strokovnih zvezah, zadrugah in kulturnih društvih, ki obsegajo le neznamen del volilnih upravičencev in so v najpopolnejši odvisnosti od vrhov državne uprave, sovjetska ustava nikakor ni demokratična. Njen demokratizem postavlja na glavo in volilni red spreminja v golo burko. Zato ZSSR ni demokratična država. Z ustavo pa si je postavila »trden temelj, ki ji je šele omogočil redno državno poslovanje. Na mesto revolucije stopila je evolucija, ali lahko umljivo po slovensko izraženo: na mesto prevrata in razboja, razbor in razvoj.«⁵⁹

Glede na povedano Vasilij Melik zelo dobro ugotavlja, da je Hribar nadaljnji napredek ZSSR videl v odmiku od komunističnih idej,⁶⁰ ki jih je imel za fato morgano in sovjetsko državno vero. To vero so boljševiki na podlagi Marxovih in Engelsovih naukov o komunizmu »jako spretno porabili kar v dvoje namenov. Prvič za bič k marljivejšemu delu, da bo prinašalo državni skupnosti čim več koristi, drugič pa za vabo, da si s tem prislužijo raj. Pa ne na onem svetu, kakor ga ponujajo k duhovni strani človeštva usmerjene verske naprave, temveč že na tem svetu in to v tako popolni obliki, kakršno so več ali manj mogli spoznavati pri nekaterih posameznikih ob dosedanji nepravilni porazdelitvi zemeljskih dobrin.« Uresničili naj bi načelo *vsakemu enako po njegovi potrebi*. »To pa pomeni nekaj naravnost neizpolnjivega. Ni ga čudotvorca,« je poudaril, »ki bi bil v stanu zbrati kdaj tako državno imovino, da bi zadostovala za kritje vseh potreb že kar po zahtevi vsakega državljana. Še manj pa državnika, ki bi zmogel vse državljanke tako poistosmeriti, da bi imeli čisto enake potrebe. Saj je to proti narodi, ki v vsem svojem stvarstvu ne pozna ničesar bolj, ko raznolikost. In vsakdanje opazovanje nas uči, da ta raznolikost ravno pri ljudeh prihaja do prav posebnega izraza. Komunizem je torej piščal na vrbi. Ko bi ga pa kdo vendarle hotel uvesti, delal bi nehote za vojno, ki bi vzpričo ljudske sebičnosti prej ali slej neizogibno nastala.« Tudi misli »na vsesplošno svetovno prekucuštvo (komunistično revolucijo – op. J. P.) [so] ravno zato prazne sanje, ker je čisto protiprirodno in zato nemogoče, ljudi raznih narodnosti z različnimi potrebami in raznolikim načinom življenja, ločene po verstvih, prosveti, izobrazbi in svetovnih nazorih, vrhu tega pa še vezane po posebnih, često celo nasprotujočih si pojmi o človeškem dostojanstvu, spraviti v sklenjeno bojno vrsto.«⁶¹

59 Hribar, »SSSR: s ptičjega razgleda,« 6–9.

60 Melik, *Slovenci*, 566.

61 Hribar, »SSSR: s ptičjega razgleda,« 5, 6.

III.

V začetku tridesetih let se je na katoliški strani v vprašanje »boljševiškega komunizma« začel poglabljati tedanji vodilni katoliški filozof dr. Aleš Ušeničnik. Razlagal je, da je komunizem izraz človeškega hrepenenja po sreči, ki »zajema moč iz najsilnejše sredine«. Delovne množice je tako prevzel, da zanje ni več pravice na svetu, dokler se ne bo uresničil. Vir krivic vidi komunizem tudi v veri, ki jo zato skuša odpraviti. Tako si je »boljševiški komunizem« nadel nekakšen religiozen značaj. Postal je »delavska vera za ta svet«, a brez Boga, zato prinaša človeštvu pogubo. Ker gre najprej za idejno gibanje, ki ima vire svoje moči »v globinah duš«, morejo komunizem premagati le enakovredne ali celo boljše ideje, predvsem pa njihova uresničitve v praksi. Najboljši način boja proti komunizmu je torej dati delavstvu čim več svobode, mu zagotoviti enakopravnost in ga s pravnimi, socialnimi in gospodarskimi spremembami življenjsko in socialno dvigniti.⁶²

Kot opozarja Anton Stres, je Ušeničnik poznal bistvene točke marksističnega svetovnega nazora v njihovi partijski in revolucijski značilnosti. Dobro je videl povezanost marksističnega zgodovinskega materializma z določenim zgodovinskim determinizmom, v katerem ni prostora za samostojno moralno zavest in moralno ocenjevanje pojavov. Odklanjal je marksistični zgodovinskomaterialistični in znanstvenosocialistični relativizem, amoralizem in historicizem. Marksistični komunizem je ocenjeval kot suženjstvo, vladavino peščice nad večino, kar je bil poleg svetovnonazorskega razhajanja glede razmerja med duhom in snovjo zanj glavni razlog odklanjanja marksistične ideologije. Med krščanstvom in marksističnim materializmom je videl popolno nezdržljivost. Za Ušeničnika je bil sprejemljiv samo tak socializem, ki priznava vrhovno mesto človeški osebi in ki je potemtakem predvsem izraz moralnega prepričanja posameznikov. Najbolj usodno zmoto socializma je videl v tem, da je priznaval samo občestveno človekovo razsežnost, ne pa človeka kot posameznika, kar je za človeka prav tako bistveno. Ušeničnik je takratno leninistično in stalinistično inačico dialektičnega materializma kot nekakšne marksistične metafizike jemal zelo resno. Glavnina njegovega soočanja z marksizmom se je osredinjala na marksistični kolektivizem kot nasprotje personalističnemu pogledu na človeka, na materializem v njegovih različnih oblikah in na ateizem, ki so ga poudarjali predvsem Lenin in drugi pristaši dialektičnega materializma, ker so v partijnosti filozofije videli razredni boj na ravni filozofske misli. Ušeničnik je bil v svojih pogledih na kapitalizem zelo kritičen. Zagovarjal je nujnost krščanske socialne akcije, ki naj, izhajajoč iz papeških socialnih okrožnic, globoko spremeni družbene in gospodarske razmere. Njegova socialna misel je bila radikalna in se je po svoji radikalnosti zlahka merila z radikalnostjo marksizma, le da ni zagovarjala nasilne revolucije, temveč politično in socialno reformo, na čelu katere bi morali stati kristjani. Nasproti kapitalizmu in socializmu je zagovarjal korporativno-organski družbeni red, ker je edinole prava zahteva prihodnosti, in prav krščanstvo je bilo po Ušeničniku tisto, ki je korporativno

62 Jožko Pirc, *Aleš Ušeničnik in znamenja časov: katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja* (Ljubljana: Družina, 1986), 225, 226.

načelo vedno imelo za pravi tvorni dejavnik družbe in gospodarstva. Tu bi se morala spet združiti tudi proletariat in meščanstvo.⁶³

Ob Ušeničnikovi filozofski obravnavi marksizma in boljševisma so v tridesetih letih na katoliški strani ocenjevali tudi neposredne družbene, politične, ideološke in gospodarske posledice boljševiske revolucije. Skladno z ideološkim približevanjem avtoritarnim evropskim državnopolitičnim sistemom⁶⁴ so še bolj zaostrili svoje poglede na oktobrsko revolucijo in sovjetsko državo. Zanimivo pa je, da je tudi slovenski katoliški politični voditelj Anton Korošec v tem času v komunizmu videl »potrebno zlo«. O tem je pisal eden od vodstvenih članov SLS Janez Brodar. Kot se je spominjal, je Korošec leta 1932 v razgovoru s svojimi ožjimi sodelavci dejal: »'Komunizem je potrebno zlo!' Jaz (Brodar – op. J. P.) mu ugovarjam in pravim: 'G. predsednik, jaz tega ne razumem. Ako komunizem dela zlo, ni potreben. Ako pa je potreben, ne sme delati zla!' Dr. Korošec odgovori: 'Pa tako je! Kapitalizem se je v svetu za svoj kapitalistični privilegij poslužil orožja in tako so se tudi mase nižjega ljudstva organizirale in tudi prijele za orožje. Bodoča vojska, katera se že sedaj pripravlja, bo socialna vojska. Komunizem ima v sebi veliko dobrega in kar ima dobrega, bo povzel cel svet, kar ima pa v sebi umetnega, nenaravnega, bo pa vsak narod vrgel iz sebe in tudi ruski narod je tako močan in zdrav sam v sebi, da bo to vrgel iz sebe.'«⁶⁵

Ob gornjih pa so veljale tudi trše besede. Glavni urednik *Slovenca* in vidni ideolog političnega katolicizma dr. Ivan Ahčin⁶⁶ je ob dvajsetletnici revolucije zapisal, da sovjetski narodi vsa leta, kar žive pod boljševisko oblastjo, niso uživali ne miru ne svobode, primanjkovalo jim je tudi kruha.⁶⁷

»V Sovjetiji«, je – skladno z grdilnim poimenovanjem ZSSR v vrstah političnega katolicizma – poudaril Ahčin, »ni državljanskega miru.« V imenu socialne revolucije so boljševiski oziroma poklicni judovski revolucionarji, »ki so spretno znali izrabiti pravi trenutek, pobijali najprej menjševiske, to je desničarske socialiste. Potem so začeli pobijati meščane, nato belogardiste. Končno so prišli na vrsto vsi mogoči kontrarevolucionarji. Ko so iztrebili verske služabnike, so se vrgli na boljše stoječe kmete, potem so zopet udarili po trockistih, zadnje čase pa so se pričeli klati med seboj pravi pristni boljševiski. Kar je bilo s krvjo zgrajeno, se s krvjo vzdržuje in bo v krvi propadlo. Rdeči paradiz na zemlji je v resnici ves rdeč – od prelite človeške krvi.«⁶⁸

63 Anton Stres, »Neosholastična kritika marksizma,« *Bogoslovni vestnik* 58, št. 4 (1998): 507, 513, 515–17, 519, 520, 523. O Ušeničnikovih pogledih na marksizem in boljševisem gl. tudi Janko Kos, »Aleš Ušeničnik in kritika marksizma,« v: *Aleš Ušeničnik, čas in ideje. 1868–1952: zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*, ur. Matija Ogrin in Janez Juhant (Celje in Ljubljana: Mohorjeva družba, 2004), 167–77. Tamara Griesser-Pečar, »Odnos Aleša Ušeničnika do komunizma in komunistične revolucije,« v: *Aleš Ušeničnik, čas in ideje. 1868–1952: zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*, ur. Matija Ogrin in Janez Juhant (Celje in Ljubljana: Mohorjeva družba, 2004), 179–90.

64 Prim. Perovšek, »V zaželjeni deželi«, 204–07.

65 Janez Brodar, »Ob petinsedemdesetletnici mojega življenja,« v: *Le vkup, le vkup uboga gmajna: preganjanje kmetov in kmečki upori v Sloveniji 1945–1955*, ur. Jože Dežman (Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva družba, 2011), 291. – Na navedeno Koroščevo izjavo me je prijateljsko opozoril kolega dr. Bojan Godeša, za kar se mi prisrčno zahvaljujem.

66 Tominšek Perovšek, »Uredništvo Slovenca,« 172.

67 Drin. (Ivan Ahčin), »Dvajsetletnica sovjetrov,« *Slovenec*, 7. 11. 1937, 1.

68 Ibid. – O poimenovanju ZSSR kot »Sovjetije« gl. tudi Ahčin, *Komunizem*, 119 in sl.

Po Ahčinu je boljševizem sovjetskim narodom prinesel še manj svobode kot nekdanji carizem. Trditve, ki so jih zunaj Rusije zagovarjali boljševiški eksperimenti naklonjeni krogi, da se v krčih starega sveta porajajo nov svet, nova doba, nov človek in da žrtve, ki jih za rojstvo nove dobe trpi Rusija, niso zaman, so neverodostojne. Ahčin je na podlagi protijudovske usmeritve političnega katolicizma spomnil tudi na mnenje, da je bila oktobrska revolucija maščevanje judovstva za vse zapostavljanje, ki ga je nekdanj moralo trpeti v Rusiji.⁶⁹ O tem, da je to eden od mogočih vzrokov zanjo, so že v dvajsetih letih razmišljali tudi v SLS.⁷⁰ Ahčin je takemu razmišljanju pritrnil. »Boljševizem je v glavnem judovsko delo,« je zapisal, »zato je razumljivo, da je judom odmeril vlogo gospodarjev, ruskemu narodu pa vlogo hlapca, nad katerim se stara krutokracija nadaljuje. Bič, ki žvižga po hrbtu preprostega ljudstva, je iz rok ruskega bojarja prešel v roke marksističnega žida.« V ZSSR se poleg tega krepi še samodržstvo enega človeka, rdečega »carja« Stalina, ki je odstranil vse vidnejše boljševike in ostal sam na političnem odru kot tiran in samozvanec in si pusti prirejati vedno večje in vedno bolj hrupne ovacije »osrečenega« in »blaženega« proletariata. A v resnici so boljševiki v ZSSR v neznatni manjšini. »Vendar pa se ta neznatna manjšina s pomočjo oborožene sile, javne in tajne policije, strumne organizacije svojih pristašev ter z vsemi modernimi tehničnimi pripomočki, ki so državni upravi na razpolago (radio, telefon, brzojav) – drži na oblasti in strahuje nad devet desetih drugače mislečih državljanov! To je okoliščina, ki naj mora dati misliti, da ne bomo nikoli in nikjer podcenjevali komunizma, ki povsod dela z istimi metodami in po istih načelih.«⁷¹

V nadaljnji oceni položaja v ZSSR dvajset let po revoluciji se Ahčin sprašuje, »kaj pa je s kruhom?« Odgovarja, da je bila »Rusija /.../ nekoč žitnica Evrope, toda pod boljševizmom se je kljub temu zgodilo, da je milijone ljudi pomrlo za lakoto in se to še vedno dogaja.« Za to je krivo nečloveško, materialistično gledanje komunizma na človeka in njegovo vrednotenje človeške osebnosti, ki mu človek kot oseba ne pomeni nič, ampak v njem vidi le proizvajalca, proizvajalni stroj. Krivi so tudi boljševiški eksperimenti s kolektivizacijo zemlje, ki so kmetu vzeli veselje do dela; kmet namreč večinoma dela za državo (kakor pri nas v fevdalni dobi za gosposko), le nekaj malega zemlje lahko obdeluje tudi zase. Glavni krivec za lakoto pa je boljševiška država kot izvoznik. Zaradi tujih valut, ki jih je potrebovala za strojno opremo, je izvozila več žita, kot bi ga smela. »Da je industrializacija napredovala po predvidenem načrtu, je mirno pustila umreti za lakoto nad 15 milijonov kmečkega ljudstva samo v enem letu!«⁷²

Poleg pogubne kmetijske politike se tudi zamisel o izravnavi plač po potrebi slehernega industrijskega delavca ni obnesla. Plače se prav tako ali še huje razlikujejo kot v kapitalističnih državah (med prejemkoma inženirja in nekvalificiranega delavca naj bi bila skoraj dvajsetkratna razlika). »Sanje o novem človeku so se žalostno razblinile.« ZSSR je šibka tudi na mednarodnem področju. Sovjeti igrajo v taboru velesil ponižujočo vlogo, s kakršno se nekdanja carska Rusija nikoli ne bi zadovoljila.

69 Drin. (Ivan Ahčin), »Dvajsetletnica sovjetov,« *Slovenec*, 7. 11. 1937, 1. Perovšek, »V zaželjeni deželi«, 198.

70 »7. XI. 1917 – 7. XI. 1927,« *Slovenec*, 8. 11. 1927, 1.

71 Drin. (Ivan Ahčin), »Dvajsetletnica sovjetov,« *Slovenec*, 7. 11. 1937, 1.

72 Ibid.

Morda je vzrok za to njena socialna zgradba, morda pa, kot je mislil Ahčin, šibka sovjetska vojska. Ves svet naj bi namreč vedel, »da prihaja sovjetska rdeča armada kljub bobnečim besedam kvečjemu v poštevek za domačo porabo – proti domačemu sovražniku – ni pa sposobna bojevati se izven svojih meja.« To naj bi dokazovala odnos do Japonske, ki ni drugega kot neprekinjena vrsta ponižanj za ZSSR, in osramotitev, ki sta jo sovjetskemu orožju v Španiji pripravili Italija in Nemčija.⁷³

Zadnja tolažba sovjetskega boljševizma je bila po Ahčinu svetovna revolucija. Misel nanjo je voditeljem oktobrske revolucije takoj vzniknila pred očmi in živi še danes. V to so usmerjeni vsi napori boljševizma, vse žrtve, večina denarja, v ta namen se vrši ogromna, neprekosljiva propaganda po vsem svetu, netenje nezadovoljstva in financiranje vstaj. Silno podtalno delo Komunistične internacionale je izključno posvečeno pripravam na svetovno revolucijo. »Boljševiki se zavedajo, da se bo moral marksizem tudi v Sovjetiji z leti preleviti, ako se mu ne posreči, osrečiti s svojimi 'blagodati' tudi drugih narodov.« Toda tudi ta cilj se komunistom vedno bolj odmika. Nevarnost za svetovno revolucijo bi obstajala le v primeru, če bi se boljševiškim judovskim spletkarjem posrečilo zaplesti Evropo in z njo ves svet v svetovno vojno. Vojne porajajo zmede in zmede revolucije. Toda če se posreči ohraniti mir, je danes dovolj sil na straži proti aziatskemu boljševizmu. Predvsem pa je komunistični val v Evropi že dosegel svoj višek in ga prekoračil. Evropski proletariat dvajset let po oktobrski revoluciji v boljševiškem eksperimentu ne vidi več Evangelija za delavstvo, pač pa le nevarno utopijo, ki mu more vzeti to, kar si je v desetletjih s trudom priborilo v boju s kapitalizmom.⁷⁴

Ahčin je svojo oceno boljševistične revolucije in razmer v njeni državi sklenil z jasnimi ideološkimi poudarkom. Ob dvajseti obletnici boljševiške revolucije je bilo po njegovem mnenju umestno opozoriti na sredstva, na katera se je do tedaj opirala obramba proti komunizmu. »Potem bi videli v prvi vrsti sistematično in ogromno delo katoliške Cerkve, ki ni nehala z najvišjega učeniškega mesta opozarjati ves svet, da mora biti obramba proti komunizmu predvsem v boljšem, pravičnem družabnem redu in v doslednem izvajanju praktičnega krščanstva. Kjer se je to zgodilo, tam je boljševiška nevarnost že danes izgubila vse svoje ostrine.«⁷⁵

Ahčina je vprašanje komunizma in boljševiške družbene, politične in gospodarske prakse močno zaposlovalo. Zato je skrbel, da jima je *Slovenec* posvečal opazno pozornost; enako so ravnali tudi pri *Jutru*. Leta 1939 je komunizmu, ki je bil zanj »največja nevarnost naše dobe«, namenil krajše knjižno delo.⁷⁶ V njem je opozarjal, da se komunizem skuša povsod vriniti. Sredi tridesetih let je v ta namen celo spremenil svoje ravnanje in se skušal katoliškemu delavstvu približati po t. i. ljudski fronti. A večina katoliškega delavstva ni mogla prezreti, »da je roka, ki se jim steguje naproti, še vsa rdeča od krvi ruskih, mehiških in španskih mučenikov«. Tudi Cerkev se je pri vprašanju katoliškega razmerja do marksizma in komunizma odločila

73 Ibid.

74 Ibid.

75 Ibid.

76 Gl. op. 23.

z znano okrožnico *Quadragesimo anno* leta 1931, pismom kardinala državnega tajnika leta 1936 francoskim kardinalom in nadškofom ter okrožnico Pija XI. o brezbožnem komunizmu leta 1937. Po objavi te okrožnice, ki brezbožni komunizem obsoja kot *nekaj bistveno slabega*, je sodelovanje med katoličani in komunisti nemogoče.⁷⁷

Ahčin je v svojem delu kot sestavnico premetene taktike, ki zakriva njihov pravi revolucionarni cilj, označil zavzemanje komunistov v Komunistični internacionali za preganjane katoliške Baske in nemške katoličane, saj proti preganjanju katoličanov v Mehiki, Španiji, Kataloniji in verskemu preganjanju v ZSSR ne nastopajo. Varljivo je tudi njihovo zatrjevanje, da se borijo za izboljšanje gospodarskega položaja, proti fašizmu in vojni, za svobodo in človeške pravice in pri slovanskih narodih za slovanstvo. Kot kažejo razmere v ZSSR, tam vladata diktatura in neusmiljeno zatiranje političnih, kulturnih in verskih svoboščin, komunistična morala je brez splošne veljave in prikrojena zahtevam (delavske) razredne sebičnosti. Ahčin je opozarjal, da komunizem oznanja razredno sovraštvo, je vera sovraštva, ki uči nujni, neizbežni in katastrofalni medsebojni boj družbenih razredov. Njegov cilj je dobiti v roke prav vso oblast in nato s pomočjo diktature proletariata in sredstev, ki mu jih nudi vsemogočna država, iztrebiti svoje nasprotnike ter sleherno sled dosedanjega družbenega reda. Le tako je mogoče ustvariti novo družbo, v kateri bo človek lahko končno mogel trgati in uživati sadove sreče in blagostanja in kjer bo enkrat za vselej izginila »bajka o izgubljenem paradizu«. To njegovo mesijanstvo je glavna pogonska sila za vse njegovo delovanje. Napaja se v dialektično materialističnem razumevanju sveta in življenja, po katerem so dejavnik zgodovine samo gospodarski razvoj in po njem povzročeni gospodarski in socialni boji. Pospesevati jih je treba tako, da vodijo do revolucionarnih razmer in končno zelene družbene preobrazbe. Komunistični materializem je zavestno in popolno brezboštvo, ker vidi svet le kot gibljivo snov, izven katere ni ničesar: ne duše, ne duha, ne Boga. Gibanje in življenje prihajata snôvi iz nje same, snov nosi sama v sebi počelo neprestanega razvoja. Izvor duha je materija, brez nje in izven nje duh ne obstaja. Nad njo ni Stvarjenja ali vsaj stvariteljskega razvoja.⁷⁸

Na podlagi svojih razrednih stremljenj hoče komunizem ustvariti črednega človeka, »ki ne bo imel doma, niti težnje, da bi si ga ustvaril, ki se ne bo skušal osamiti od tovarišev in biti sam svoj in za sebe«, je nadaljeval Ahčin. Komunizem hoče oblikovati novega človeka, ki bo sam bog brez nadnaravnih lastnosti in stremljenj in ki bo imel v sebi božanske sile. Potrebuje človeka, ki bo brez osebnega hotenja, čigar veselje bo živeti za skupnost, biti ud revolucionarne družbe, dokler ne bo končno doživel svojega poveličanja v kolektivnem človeku. Tak človek nima nobenega osebne cilja (zveličanje duše), njegova glavna naloga je, da se včleni v skupnost, iz katere ni vrnitve. Zato komunizem ruši zakon in družino, saj ne priznava stalnih oblik družbenih tvorb. Vendar je jedro ljudstva v svojem bistvu še zdravo in ga ni zajel strup materializma.⁷⁹

77 Ahčin, *Komunizem*, 5–14.

78 Ibid., 15–71.

79 Ibid., 72–84.

Poleg razbijanja družine je bila po Ahčinu druga od ključnih nalog v ustvarjanju novega človeka pozitivno brezverstvo. V takim brezverstvu se ne smeta izražati zgolj izguba verskega čustvovanja ali laična svobodomiselna usmeritev, ki z znanostjo nadomešča religijo. Komunistično brezverstvo mora biti dognano. Komunizem uči, da je Bog le proizvod človekove domišljije, vera pa le odsev gospodarskih razmer. Je le sredstvo za zatiranje nižjih slojev, opij za ljudstvo, ker ga uspava in slabi njegovo voljo, da se ne bori dovolj odločno proti svoji revščini in zastavi vseh svojih sil za doseg boljših življenjskih pogojev na zemlji. Človeka zapelje v zmoto, da prenese težišče svojega življenja v nestvaren svet in od njega pričakuje pravičnost in srečo. Je tudi opoj za posedujoče sloje, da siromakom dajo nekaj miloščine, s čemer si bodo zagotovili vstop v nebeško kraljestvo, zato lahko nadaljujejo z izkoriščanjem gospodarsko šibkejših ter jih držijo v odvisnosti. Za komunistično gibanje je vera ljubezni, umiritve nasprotij med sovražnimi tabori, obojestranske podpore in sodelovanja, ki jo oznanjajo vse religije, sovražna, ker zmanjšuje brezobzirni razredni boj. Komunizem je vera sovraštva proti veri ljubezni. Boj med komunizmom in krščanstvom je iz moralnih in verstvenih razlogov nujen, ker je komunizmu vse materija, ki jo dviga nad prvobitnost duhá, oznanjenega po krščanstvu.⁸⁰

Ahčin je opozoril, da je komunizem kljub svojemu sovraštvu do vere tudi sam svoje vrste religija. Razvidna je iz upanja, obljub, hrepenjenja in išče sredstva, ki naj vzdržujejo nekakšno notranje življenje, ki ga človek ne more pogrešati, ne da bi njegovo življenje postalo brezmiselno in sploh nevredno življenja. »Edinole v tej točki komunizem dosega neko veličino, ki vzbuja resnično navdušenje pri onih mladcih, ki korakajo v prednjih vrstah za stavljenimi ideali.« O komunizmu zato lahko govorimo kot o »religiji« ali, še točneje, govorimo lahko o komunističnem misticizmu. Njegove metode v nekaterih točkah spominjajo na organizem verskih združb. Njegova osnovna dogma je vera v prihod proletarskega kraljestva, ki se bo utelesilo v podobi brezrazredne družbe in ki bo pravično, razumno ter miroljubno. Religiozni značaj komunizma pojasnjuje tudi njegovo velikansko nasprotovanje vsem drugim religijam. »Gre za nasprotja na istem področju: za pojmovanje človeka in svetovja.« Religiozni značaj komunizma pojasnjujeta tudi sovražen odnos do vere, ki ga v ZSSR izraža celo sovjetska ustava, in fanatična protivverska propaganda, ki jo komunisti izvajajo s satansko naslado.⁸¹

V zadnjem delu svojega prikaza komunizma je Ahčin opisal sestavo Komunistične internacionale (razdelitev na 11 mednarodnih skupin), delovanje njenih pomožnih organizacij (Komunistične mladinske internacionale, Rdeče ženske internacionale, Rdeče internacionale za šport, Internacionale za kulturne zveze z zamejstvom, Učiteljske internacionale, Internacionale proletarskih svobodomislecev – Internacionale brezbožnikov, Mednarodne rdeče pomoči, Internacionale proletarskih esperantistov, Rdeče strokovne internacionale, Svetovnega odbora proti vojni in fašizmu, Kmečke internacionale, Zveze proti zatiranju kolonialnih narodov – Zveze proti

80 Ibid., 75, 85–97.

81 Ibid., 98–107.

imperializmu) in celični sestav ter splošno organizacijsko strukturo komunističnih strank. Opozoril je na tesno povezanost Komunistične internacionale s sovjetsko vlado in tedanjo najvažnejšo nalogo komunističnega gibanja – oblikovanje enotne fronte kmečkega in industrijskega delavstva, da pod komunističnim vodstvom prežame množice z revolucionarnim duhom in težnjo po nasilnem prevratu. Ustavil se je še pri položaju delavca in kmeta v »Sovjetiji«. Ugotavljal je, da boljševiški sistem ni izpolnil svojih revolucionarnih obljub. Delavci nimajo nadzora nad tovarnami, svobodne izbire poklicnega dela ni (navezanost delavca na tovarno je enaka srednjeveški navezanosti tlačana na graščaka), delavno ljudstvo nima pravice do enakih plač, pač pa so uvedeni plačilni razredi, priganjaški sistem proizvodnje (udarniki, socialistične tekme, stahanovstvo), sovjetske strokovne organizacije so orodje države za zatiranje in izrabljanje delavstva ter zagotavljanje komunistične istosmernosti, plače delavstva so še nižje, kot so bile pred vojno, življenjske potrebščine so drage in jih je premalo (zlasti oblačil), delovni pogoji in zdravstvene razmere so slabše kot v drugih kulturnih državah, socialno zavarovanje je na podlagi družbenega položaja zavarovancev nesocialno urejeno.⁸²

Nič bolje ni kmetu. Kmet ni lastnik zemlje, pač pa je država, ki je zemljo podružbila, kmeta posestnika spremenila v državnega poljskega delavca v službi komunistične družbe. Najprej v sovhozih (državnih kmetijskih posestvih), nato pa v sedaj uveljavljenih kolhozih (zadružnih kmetijskih gospodarstvih). Tisti premožnejši kmetje, ki se niso hoteli asimilirati proletarski miselnosti (kulaki), so bili izgnani v Sibirijo, marsikje pa so jih kmetje iz povsem razredne miselnosti iztrebili sami. »Življenje v kolhozu je v marsičem podobno razmeram v vojašnici«, je razlagal Ahčin. »Širokoustne obljube, ki so jih Sovjeti pred revolucijo in še nekaj časa po revoluciji dajali kmečkemu prebivalstvu, so se torej izkazale le kot varljiva vaba, da je kmet, ki je bil glavni predstavnik Rusije, prevaran klonil svoj tilnik pod boljševiški jarem. Toda sedaj ga boljševizem že trdno drži v svojih rokah in si ne more več pomagati. Izgubil je svojo lastno zemljo, on sam in njegova družina se morajo od jutra do večera pehati v kolhozu za komunistično državo, pri tem pa mora biti še vesel, ako v zameno dobi toliko, da sebe in svojce ohrani pri golem življenju. Pri tem pa so mu odvzete sleherne politične in družabne svoboščine. Kolhoznik nima pravice do svobodnega govora ne do svobodnega mišljenja ne do svobodne organizacije in še manj mu je seveda dovoljeno, da bi se on ali njegova družina smeli svobodno gibati. Sovjetski kmet je na svoji zemlji postal jetnik komunističnega režima.«⁸³

V podkrepitev svojih navedb o razmerah v ZSSR je Ahčin opozoril še na levičarske intelektualce in aktiviste (glavnega tajnika angleških strokovnih organizacij Walterja Citrina, glavnega tajnika francoskih rudarskih organizacij Kleberja Legaya, francoske pisateljke Rolanda Dorgelésa, Andréa Gida in Louisa Céline ter ameriškega komunističnega Andrewa Smitha), ki so se vanjo napotili z namenom, da jo bodo ob povratku v svetu slavili, »a so bili prisiljeni pod težo dejstev, da prekolnejo nenaravni in nečloveški

82 Ibid., 108–36.

83 Ibid., 137–43.

družabni sestav«. Smith, ki je dvakrat obiskal ZSSR (prvič leta 1929 kot delegat ameriške komunistične stranke, drugič pa je v Sovjetski zvezi bival v letih 1932–1935), je po Ahčinovih navedbah tovarišu v ZDA pisal, da je v ZSSR videl samo uradništvo in prisilno delo. »Nikar ne verjemi pravljicam, ki ti jih pripovedujejo, da bi te prepričali, da ni v sovjetski Rusiji nobenih razrednih razlik«, ga je svaril. »Delavci so razdeljeni v razrede! Tisti, ki največ trpe, dobivajo najmanj. Ljudje brez žuljavih rok so na najboljših mestih in jim režim povsod daje prednost. Trdno sem prepričan, da bi se socializem prej mogel uveljaviti v Ameriki kakor v Sovjetiji pod komunizmom. Tu sta komunizem in socializem doživela popoln polom. / ... / Kajti nekaj takega, kot sicer imenujemo poštenost, ne bo našel v komunistični stranki ali med uradniki, ki so tu odločujoči gospodje.«⁸⁴

Ahčin je na koncu svojega dela naštel glavna sredstva v boju proti komunizmu. Tako kot v *Slovencu* je opozoril na katoliški idejni in družbeni dejavnik. Ta naj bo v protikomunističnem boju enoten in složen za krščansko obnovo družbe, ki naj jo, prenovljeno po krščanskih načelih, vodita pravičnost in ljubezen. Spoznavanje komunizma naj bo namenjeno »zlasti našim mladinskim in prosvetnim društvom«. ⁸⁵ Na političnem področju je za protikomunistični boj skrbel Anton Korošec, ki je v drugi polovici tridesetih let kot notranji minister Kraljevine Jugoslavije budno in neprestano spremljal delo komunistov, izpred oči ni izpustil prav nobene njihove akcije. Komunizem je imel za enega glavnih sovražnikov države.⁸⁶

Na katoliški strani so v tridesetih letih ob obravnavi filozofskih osnov marksizma glavno pozornost namenili aktualnim posledicam pretečene boljševistične dobe in ideološkemu vidiku protikomunističnega boja. Sredi tridesetih let so komunizem še enkrat označili kot svojega edinega resnega nasprotnika. *Slovenec* je leta 1936 zapisal, da je »edini, ki se poleg katolicizma bije za bodočnost / ... / komunizem. / ... / Samo dvoje je danes: ali bo naša bodočnost katoliška, ali pa bo komunistična, JNS-arska (liberalna – op. J. P.) gotovo ne bo.«⁸⁷

IV.

Dve desetletji po oktobrski revoluciji je pri katoliški Jugoslovanski knjigarni izšla tudi obsežna študija znanega publicista, nekdanjega pripadnika Jugoslovanske socialnodemokratske stranke, ki se je v začetku dvajsetih let približal SLS (več let je bil tudi urednik pri *Slovencu*⁸⁸), Frana Erjavca, *Komunizem in komunistična Rusija*. Erjavec je v predgovoru k svoji dobrih 500 strani obsegajoči študiji poudaril, da so pri drugih narodih o komunizmu napisali »že cele vozove knjig«, medtem ko o njem

84 Ibid., 143–45.

85 Ibid., 146–50, 53.

86 *Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Ahčina*, ur. Bojan Godeša in Ervin Dolenc (Ljubljana: Nova revija, 1999), 184, 185, 189, 212.

87 »Kje je sovražnik?«, *Slovenec*, 26. 7. 1936, 1.

88 Tominšek Perovšek, »Uredništvo Slovenca«, 172.

slovenski človek ne more vzeti v roke pravzaprav ničesar. »Da zamašim to občutno vrzel na našem knjižnem trgu – ponovni dokaz naše lahkomiselnosti brezskrbnosti – sem se lotil tega dela.«⁸⁹

Erjavec je svoje delo, ki v zgodovinopisju še ni bilo sistematično razčlenjeno, o njegovem izidu pa je v tedanjem časopisnem in periodičnem tisku poročal samo *Slovenec*,⁹⁰ napisal z velikim znanjem, razgledanostjo in strokovno utemeljenostjo. V času med svetovnima vojnama je bilo na Slovenskem najbolj sistematična, poglobljena in celovita študija o družbeni, politični in socialnogospodarski stvarnosti, ki jo je utemeljila oktobrska revolucija. V njej je najprej predstavil razvoj komunistične misli in družbenih praks v starem in srednjem veku, nato od reformacije do francoske revolucije in od nje do Marxa.⁹¹ Opozoril je, da je bil do Marxa »komunizem le tiho upanje posameznih sanjačev, po Marxu je pa postal politični in gospodarski cilj milijonskih množic.«⁹² Erjavec je v bistvenih potezah orisal marksistični nauk ter razvoj mednarodnega socialističnega delavskega gibanja do konca svetovne vojne in oblikovanja III. internacionale. Ustavil se je tudi pri sočasnem razvoju socialističnega delavskega gibanja v jugoslovanskih deželah ter oblikovanju Komunistične stranke Jugoslavije in komunističnem gibanju v prvem desetletju jugoslovanske države.⁹³ Jasno sliko in sodbo o komunizmu in komunističnem družbenem redu pa je po njegovem opozorilu lahko dal le pogled na življenje in delovanje komunistične Rusije, kjer komunizem neomejeno in neovirano vlada že celih osemnajst let (Erjavec je svoje delo napisal v letih 1934–1935). Pri tem je pomembno, da Rusija »obsega eno šestino zemeljske oble, šteje nad 160 milijonov prebivalcev in vsebuje neizčrpane naravne zaklade ter bivše žitnice vse Evrope. Torej dovolj dolga doba, dovolj velika površina in dovolj močni gospodarski pogoji, da je mogel komunizem tudi v praksi točno pokazati, ne samo kaj zna in hoče, temveč tudi posledice svojih resničnih hotenj.«⁹⁴

Erjavec je prikaz komunistične Rusije začel s predstavitevijo različnih stopenj in oblik ruske revolucionarne misli in gibanja do februarске in nato oktobrske revolucije. Potem je orisal Leninov osebnostni, teoretični in politični značaj, usmerjen le v zmago revolucionarne marksistične misli, ter vlogo, delovanje in notranje odnose v Vsezvezni komunistični stranki (boljševikov) – VKS(b). Ta je danes neomejeni gospodar Rusije, in če bi se njena diktatura zrušila, bi se nujno zrušila tudi notranja zgradba Rusije, ker bi izgubila svoj smisel. VKS(b), ki ne predstavlja niti enega odstotka prebivalstva Rusije, pomembno mesto v njej pa imajo Judje, v svojih vrstah ne trpi najmanjše demokracije. Odklanja vse nove ideje in združuje le gospodarske

89 Fran Erjavec, *Komunizem in komunistična Rusija* (Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1937), 4.

90 »Drobne novice: komunizem in komunistična Rusija,« *Slovenec*, 24. 7. 1937, 4. *Slovenec* je ob tej priložnosti zapisal, »da ne bo mogel pri nas nihče mimo tega velikega in edinstvenega dela /.../. Pa ne samo politiki in javni delavci, tudi vzgojitelji bodo našli v knjigi obilo gradiva in izčrpen pregled na ideologijo in praktično uveljavljenje komunizma. Zato bi moral to sijajno delo poznati vsak izobraženec, kmet, delavec, nastavljenec, mlad ali star, dijak, žena, dekle, kajti vsakomur bo nudilo obilico gradiva za resno in globoko razmišljanje. Priporočamo.«

91 Erjavec, *Komunizem in komunistična Rusija*, 7–33.

92 Ibid., 35.

93 Ibid., 36–79.

94 Ibid., 83.

in politične organizatorje za uresničenje starih, marksistično-komunističnih idej. V tem je njena moč in tudi njena slabost. Ona sploh nič več *ne misli* in ne išče, temveč le s strastno naglico in železno doslednostjo *delo*. Od leta 1930 jo povsem obvladuje Stalin. Kot neomejeni gospodar stranke in države z brezobzirno doslednostjo izvaja Leninove komunistične gospodarske načrte, ki tvorijo edino vsebino vsega današnjega življenja in stremjenja v Rusiji.⁹⁵

Gospodarski razvoj v porevolucionarni Rusiji je Erjavec prikazal skozi njegove tri dotedanje stopnje – t. i. vojni komunizem (1917–1921), novo ekonomsko politiko (1921–1927) in dobo načrtnega gospodarstva (prvo in drugo petletko po letu 1928).⁹⁶ Ocenil je, da marksistični komunizem ni sposoben rešiti gospodarskih vprašanj, za katere je bil od nekdaj prepričan, da ima samo on zdravilo. Boljševiki so na gospodarskem področju doživljali silna razočaranja in neuspehe, povzročali strašna razdejanja in bedo milijonov, a kljub temu niso nikoli niti za las odnehali ali izgubili poguma. Njihova prizadevanja združujejo neverjetno voljo in vztrajnost, nepopisne napore in požrtvovalnost. Pa vendar si še do danes niso na jasnem o končnih oblikah svojega cilja. Prežeti so le z neuklonljivo voljo, da ga za vsako ceno dosežejo. »To se pa pravi *jadrati v temo*«, je ugotavljal, s tem pa je »nujno zvezana množica neuspešnih poizkusov, zgrešenih sredstev in hudih razočaranj, ki tvorijo pravo vsebino dosedanjega osemnajstletnega boljševiškega gospodarstva v Rusiji.« Njegove stopnje so popolnoma različne. »Ena doba je podirala, kar je prejšnja ustvarila, preklinjala, kar je prejšnja blagoslavljala, kajti vsaka je bila prepričana, da je končno našla ključ do vrat v komunistični raj«. A vsakemu novemu zaletu so vedno kmalu sledila večja ali manjša razočaranja. Res so tudi boljševiki ustvarili marsikaj velikega in trajnega, toda sadovi vseh dosedanjih strašnih žrtev so trpki in grenki. Sicer pa o zgolj gospodarski strani komunistične zamisli še ni mogoče izreči zadnje besede. Gospodarska vprašanja od boljševikov zahtevajo »vedno novih in novih zaletov in popuščanj, zidanj in podiranje, oblik in sredstev, zaradi česar komunistična *revolucija v Rusiji prav za prav sploh še ni končana* in danes menda še tudi nihče ne ve, kako bo v svoji končni obliki izgledala.«⁹⁷

Pogledu na boljševiško gospodarstvo je sledila obravnava državnopravnega in političnega razvoja ter ustroja sovjetske skupnosti. Erjavec ju je natančno predstavil in poudaril, da je samostojnost zveznih republik skromna. V ZSSR lahko misli samo Moskva, kjer je sedež vseh osrednjih ustanov, in duh mora biti povsod enoten. Pravica do samoodločbe obstaja le na papirju. Vendar sedanje stanje za mnoge narode pomeni znatno izboljšanje glede na razmere v carski Rusiji. Pod močnim velikoruskim narodnostnim pritiskom so le Ukrajinci. Najvišja oblast v ZSSR, centralizirana boljševiška stranka, pa je že sama dovolj trdno jamstvo, da se posamezne republike ni morejo niti ganiti brez izrecne volje oblastnikov v Moskvi. Erjavec je ZSSR označil kot najbolj izrazito državo »močne roke«. V njej vladata strankarsko despotstvo in tiranija, ki bi ju zaman iskali v celotni človeški zgodovini. Uveljavljanju komunističnega

95 Ibid., 83–149.

96 Ibid., 151–96.

97 Ibid., 149, 150, 196.

družbenega reda in boljševiške diktature se mora ukloniti in umakniti vse: pravica, vera, kultura, morala, rodbina, življenje milijonov. Do korenin je bilo potrebno uničiti izročila in dobrine stoletij, da so na te razvaline postavili »diktaturo proletariata«. Ta na pravnem in pravosodnem področju zanika vsako moralnost, prava ne dojema kot neodvisne dobrine, temveč le kot sredstvo za vzdrževanje politične oblasti. Vsa sovjetska država je danes ogromna ječa, kjer lahko politična policija – Državna politična uprava (GPU), pred njo pa Izredna komisija (Čeka) – zapira, obsoja in mori brez najmanjšega nadzora ter vzdržuje množice policistov, ogleduhov, ovaduhov in izzivačev. Caristični režim je bil zverinski, »proletarski« pa je še neprimerno krvoločnejši. Ruska zgodovina se ponavlja, strašna sibirski taborišča so njen simbol. Staroveško suženjstvo je bilo sramota za človeštvo, sedANJI »proletarski režim« v ZSSR pa je zločin.⁹⁸

V odgovoru na vprašanje, zakaj so boljševiki načelno zavrgli demokracijo in svobodo, je Erjavec opozoril, da ima komunizem, ki je razumljiv odgovor proti kapitalizmu, za prvi in zadnji cilj materialno blagostanje človeške družbe kot celote. A ker ne priznava nesmrtnosti človeške duše, ne more priznati ne njenih lastnih pravic ne njenega silnega vpliva na celotno življenje ter iz njega nujno izvirajočih pravic osebnosti. Komunistično urejena družba naj človeštvu nadomesti vso potrebo po Odrešeniku in posmrtnem zveličanju. Boljševiška revolucija hoče popraviti in spremeniti delo samega Stvarnika, ki je ustvaril človeka s telesom in dušo. Komunistična družba, ki je sama sebi namen in ki ne pozna nobenega višjega in nadaljnjega cilja, ima zato pravico, da si popolnoma podredi vsakega posameznika, kajti človek bo v tej družbi našel vse, po čemer stremi, ona pa bo postala bog. V komunizmu postane človek brezoblična in brezosebna masa, ideal je postal kolektiviziran človek, priklenjen na abstraktno idejo. Za dosego tega cilja je treba brezobzirno odstraniti vse ovire in uporabiti vsa sredstva. Sporazum ali sodelovanje med boljševiškim komunizmom in drugimi svetovnimi nazori je nemogoče.⁹⁹

Erjavec je poudaril, da sta za oblikovanje kolektivnega človeka najhujši oviri vera in družina. Zato so boljševiki sprožili najostrejši in široko zasnovan protiverski boj. Njegove oblike je podrobno razčlenil, enako kot boljševiško politiko na področju zakonske zveze in družine. Opozoril je, da je namen boljševikov uničiti njuno dosedanjo obliko in na ta način ustvariti kolektivnega človeka. Pri tem je uporabil tudi skrajne trditve o dopuščanju krvoskrunskih spolnih odnosov, promiskuitete, anarhične spolne svobode mladine in vpliva dovoljenega opravljanja splava na širjenje prostitucije. Nadalje je opozarjal, da družino uničuje tudi stanovanjska stiska v mestih, kjer izginja pojem doma, ker nagnetenost več družin v eno stanovanje z eno kuhinjo in enimi skupnimi pritliklinami ustvarja neznosne življenjske pogoje. Zvestoba, čistost, vzdržnost in ostale tradicionalne vrline krščanskega življenja so v boljševiški družbi postale predmet jedkega zasmehovanja, ki ga izvaja »napredna« materialistična javnost na račun »meščanske reakcionarnosti«. ¹⁰⁰

98 Ibid., 196–231.

99 Ibid., 231–41.

100 Ibid., 241–75.

Boljševiško ustvarjanje kolektivnega človeka je Erjavec predstavil tudi skozi delovanje šolskega in ljudskoprosvetnega sistema, znanost in umetnost. Tudi s temi področji sovjetskega življenja je bil dobro seznanjen. Prikazal je oblikovanje »politikujočih otrok«, vpenjanje znanosti v ideološki okvir in spreminjanje kulture v politično prizorišče. Opozoril je še na enega »največjih barbarizmov, kar jih pozna novejša človeška zgodovina«, to je prepoved dostopa otrokom iz meščanskih slojev na višje šolske zavode in univerzo. Ugotovil pa je, da ima sovjetsko šolstvo kljub vsemu velike zasluge za kulturni dvig vrste neruskih narodov v ZSSR, saj so bili v carističnem obdobju brez vseh šol. V ZSSR se je razmahnil tudi tisk, a le kot agitacijsko sredstvo boljševiške politike. Pozitivna stran tega razmaha je, da so boljševiki množice naučili brati in tisk razširili do zadnje vasi.¹⁰¹

V skrbi boljševikov za kulturnoprosvetni dvig neruskih narodov je Erjavec videl tudi prikrit vidik sovjetske nacionalne politike. Po njegovem prepričanju je tu šlo tudi za dobro preračunano propagandno politiko, saj neruske republike ležijo ob robu Sovjetske zveze in s svojo jezikovno avtonomijo služijo kot uspešno propagandno sredstvo za sosednjo tujino. V sovjetskem načrtu je namreč tudi boljševizacija Azije, kajti sovjetska zunanja politika si prizadeva za duhovno vodstvo azijskih narodov v njihovem odporu proti evropskemu kolonializmu. Voditeljica azijskih narodov pa hoče biti tudi Japonska. Medtem je Zahod priznal ZSSR, leta 1934 so jo povabili tudi v Društvo narodov. »Evropa je hotela temu revolucionarnemu kolosu odbiti rogove in ga posaditi v svojo sredo, da bi ji bil tako najmanj nevaren. Bodočnost bo šele pokazala, če je bil ta račun pravilen.« Tu je Erjavec opozoril na sovjetske oborožene sile, za katere je ocenjeval, da so dobro opremljene, oskrbovane in izvežbane. Silni sovjetski militarizem ima tudi izrazito bojevit značaj.¹⁰²

Erjavec je poudaril, da vsestransko sliko marksističnega komunizma v ZSSR predstavlja šele jasna podoba sovjetskega gospodarstva. Ker je bila dotedanja gospodarska politika neuspešna (vojni komunizem, Nova ekonomska politika), so temeljni komunistični cilj – socializacijo vsega gospodarstva – boljševiki nadomestili z državnim kapitalizmom. Zdaj je država lastnik, voditelj, uravnalec, priganjač in neusmiljeni izkoriščevalec družbe. Državni kapitalizem izvaja neprimerno hujši pritisk kot v drugih državah zasebni kapitalizem. Proletariat mu je prepuščen na milost in nemilost, medtem ko ga v družbi zasebnega kapitalizma pred prevelikim izkoriščanjem v večji ali manjši meri varuje država kot najvišji uravnalec družbenih odnosov. Sovjetsko gospodarstvo je urejeno enotno in centralistično. Razvijajo ga načrtno in so v strojni in težki industriji dosegli velik napredek, enako tudi pri ustanavljanju gospodarskih in naravoslovnih znanstvenih zavodov, povezanih z gospodarstvom. Vendar je kakovost industrijskih izdelkov slaba, sovjetska industrija pa je nedonosna. Vsa boljševiška prizadevanja so skupni narodni kapital le prenesla iz vasi v mestno industrijo in ga osredinila v državnih rokah. Edinoveljavnost

101 Ibid., 275–315.

102 Ibid., 315–34.

industrializacije doslej ni rodila drugega kot proletarizacijo novih milijonov ljudi. Celo sovjetsko gospodarstvo se ni prav nič izboljšalo, položaj delavstva pa tudi ne.¹⁰³

Kljub temu da je središče vseh sovjetskih gospodarskih prizadevanj predstavljala industrija, je bilo po Erjavčevem opozorilu kmetijstvo glavno gospodarsko vprašanje ZSSR. Od njega je namreč odvisna prehrana milijonskih delavskih množic, s svojimi surovinami pa pogojuje obstoj velikega dela industrije (tekstilne, usnjarske, živilske itd.). Erjavec je predstavil sovjetsko industrializirano kolektivno kmetijstvo – sistem sovhozov in kolhozov, s katerim so izvedli socializacijo kmetijstva. Ugotavljal je, da se je dosedanja socializacija kmetijstva razen na popolnoma državnih kmetijskih podjetjih (sovhozih), ki so v manjšini, slabo obnesla. Na kolhozih, ki so po predhodnem uničenju večjih kmetov (kulakov) nastali z združitvijo večjega ali manjšega števila do tedaj svobodnih zasebnih kmečkih gospodarstev v kolektivna zadružna gospodarstva, vladajo nered, nezadovoljstvo in silna potrata delovnih moči. Proletarizacija in kolektivizacija nekoč svobodnih kmečkih gospodarjev ne spodbujata k prizadevnemu delu, saj so kmetje postali državni dninarji. Poljedelska proizvodnja na kolhozih je nezadostna. Socializacija kmetijstva je imela katastrofalne posledice za kmetijsko proizvodnjo.¹⁰⁴

Erjavec je svojo temeljito obravnavo družbenega, političnega in gospodarskega razvoja v ZSSR nadaljeval s prikazom trgovine, prometa in drugih gospodarskih panog. Za trgovinsko področje je opozoril, da zasebne notranje trgovine ni več, zunanja pa je v popolnem monopolu države. Zato sta se izredno razvila tajno verižništvo in tihotapstvo, ki ju sicer brezobzirno preganjajo. Trgovinsko poslovanje je urejeno po komunističnem načelu, da se morajo potrebe posameznika brezpogojno podrediti potrebam mase. Razdeljevanje blaga je prevzela država. Ustanovili so vrsto trustov, ki blago iz tovarn posredujejo »kooperativam«, neke vrste konsumom, ki nadomeščajo prejšnje trgovine na drobno. Vsak polnopravni državljani dobi živilsko karto, s katero ob določenih dnevih v kooperativah nabavi nujne potrebščine po nizki ceni. Obstajajo tudi posebne državne trgovine, kjer lahko nabaviš boljše blago (v njih kupujejo tudi tujci), a po tako visokih cenah, da je običajnemu prebivalstvu nedosegljivo; prijelo se jih je ime »muzejska skladišča«. Zaradi nesposobne birokracije kooperative lastnikom kart ne morejo nuditi najbolj osnovnih potrebščin. Razmere v zunanji trgovini so veliko boljše. Največja ugodnost monopola je, da ima država popoln pregled svetovnega trga in lahko usmeri svoj izvoz oziroma kupi potrebščine tam, kjer je zanj najbolj ugodno. Erjavec je ugotavljal, da so sovjeti v zadnjih desetih letih lepo razvili svojo zunanjo trgovino. Tudi velika gospodarska kriza jin ni prizadela. To jim je omogočila zlasti njihova politika cen, ki je bila zaradi prisilnega gospodarstva doma in trgovinskega monopola vedno in povsod konkurenčna.¹⁰⁵

Veliko manj ugodne pa so razmere v prometu. ZSSR je glede železnic ena najbolj zaostalih držav, kar močno ovira gospodarsko življenje. Zaostal je tudi vodni promet,

103 Ibid., 334–59.

104 Ibid., 359–84.

105 Ibid., 384–90.

ki ga nameravajo izboljšati z velikimi prekopi med rekami in morjem ter obnovo rečnega ladjevja. Tonaža pomorskih ladij je nizka. Dvignila pa se je avtomobilska proizvodnja, vendar avtomobilski promet zelo ovirajo slabe ceste, medtem ko se letalstvo razvija hitro in dobro. Dvignil se je tudi ribolov, pretirano pa naj bi bilo prepričanje o neizmernem ruskem gozdnem bogastvu. Gozdovi sicer zavzemajo veliko površine, vendar v severnih, skoraj nedostopnih predelih, kjer delajo predvsem pregnanci. Izraba gozda ni velika, v veliko škodo gozdnega gospodarstva je tudi njegova pretirana usmeritev v dvig lesne industrije.¹⁰⁶

Erjavec je opozoril še na denarno gospodarstvo. Ugotavljal je, da se pričakovanja boljše vikinov o prenehanju finančnega gospodarstva niso uresničila. V resnici je dobivalo vedno večji obseg, čim bolj je država prevzemala gospodarstvo v svoje roke. Država je sčasoma postala edini kapitalist in postaja edini podjetnik. Sovjetsko državno gospodarstvo ne more brez kreditne organizacije – bančništva. Osredinjeno je v Državni banki, ki je dejansko zavod za vrhovno obračunavanje vsega gospodarstva, služi kot emisijski zavod za bankovce, in dovoljuje kratkoročne kredite. V Državno banko se stekajo tudi vsi davki. Finančna politika je bila po Erjavčevem mnenju le sredstvo za doseg sovjetskih gospodarskih, socialnih in političnih ciljev. Vrednost sovjetskega denarja je prisilna, in ker je kupna moč denarja daleč pod uradnim tečajem, je draginja v prostem prometu neznosna. Obtok denarja zelo hitro narašča in povzroča inflacijo. Centralizirani sovjetski proračun se stalno bori s težavami. Zato morajo nenehno najemati prisilna notranja posojila in državni dolg je močno narasel. Ker ima država na prosto razpolago vse gospodarstvo, za uresničenje svojih ciljev prebivalstvu nalaga najtežje žrtve in ga tolaži le s prihodnjim komunističnim rajem.¹⁰⁷

Potem ko je predstavil sovjetsko gospodarstvo, je Erjavec prikazal še njegov vpliv na družbeno podobo ZSSR. Središče sovjetske države in politike predstavlja delavstvo. Po Erjavčevih ugotovitvah sta rast industrije in nasilna socializacija kmetijstva ustvarila delavsko večino mestnega prebivalstva, katere dve tretjini delavstva izhajata s podeželja. Delavstvo ima posebne predprave, ki se odražajo predvsem na področju socialnega skrbstva. Enake predprave med izobraženci uživajo le inženirji in tehniki. ZSSR je s »knežjimi plačami« privabila tudi precej tujih, zlasti ameriških, strokovnjakov. Zaposlenost žensk, ki so povsem enakopravne moškimi, je zlasti v negospodinjiskih poklicih zelo napredovalo. Od leta 1931 je uveden šestdnevni teden s petimi delavniki in enim prostim dnevom (pred tem je veljal petdnevni teden s štirimi delavniki in enim prostim dnevom). Leta 1931 so začeli snovati še posebne »udarne brigade«, skupine pridnih in navdušenih delavcev, da v slabših podjetjih s svojim zgledom in tudi ostrejšimi sredstvi vplivajo na izboljšanje proizvodnje. »Udarniki«, ki jih je takrat bilo že nad tri milijone, povsod uživajo posebne prednosti in ugodnosti. Mezde so razdeljene na 17 razredov in štiri glavne skupine (nekvalificirani delavci, kvalificirani delavci, specialisti nižjega in specialisti višjega reda). Zaslužek delavstva se dostikrat neredno izplačuje, razmerje dviga plač

106 Ibid., 390–93.

107 Ibid., 393–402.

in draginje pa je bilo v letih 1927–1930 28 % : 50–100 %. K tem stroškom je treba pridati še socialne ugodnosti, ki dejansko tvorijo del plače. Obsegajo okrevališča in sanatorije ter brezplačno zdravstvo. »V tem pogledu je sovjetska Rusija zanimiva mešanica najmodernejšega napredka in najbolj nazadnjaškega suženjstva.« Toda socialne ugodnosti so neznatne in ne odtehtajo prednosti, ki jih ima delavstvo v modernih kapitalističnih državah glede svoboščin in dohodkov. Delavske strokovne organizacije so orodje v rokah stranke in vlade. Življenjska raven je nizka, povprečni delavec v resnično napredni kapitalistični državi zasluži šest- do osemkrat več kot v ZSSR. V kulturnem in socialnem pogledu se sovjetsko industrijsko delavstvo šele bliža zahodnoevropskemu delavcu, drugo prebivalstvo pa živi kvečjemu tako kot v najbolj zanikrnih državah sveta, le da je oropano najbolj osnovnih človeških pravic in svoboščin. Višji uradniki in najvišje kvalificirani delavci ter specialisti si še lahko privoščijo kakšno ugodnost. Vendar je neumorna boljševiška propaganda pri mnogih delavcih vzbudila prepričanje, da živijo v državi, katere gospodarji so oni sami in da vse, četudi zaenkrat neprijetne odredbe, končno služijo njihovem prihodnjemu blagostanju.¹⁰⁸

Svoj prikaz ZSSR oziroma – kot jo je največkrat imenoval – komunistične Rusije, je Erjavec zaključil z mislimi o zgodovinskem pomenu njenega nastanka. Kljub vsem odklonilnim poudarkom je v njem videl svetovni zgodovinski dogodek prvega reda, ki bo nedvomno zarezal globoke brazde v zgodovino vsega človeštva. Kar je tedaj nastajalo v Rusiji, je bila zanj svetovno zgodovinska novost. Kaj bo ta zgodovinska preobrazba prinesla, pa se še ne ve. Medtem ko je boljševikom prve korake narekovala slepa strast po oblasti, da bi odpravili in maščevali krivice prejšnjega, napol kapitalističnega, napol fevdalnega družbenega reda, pa jih je po Erjavčevem mnenju v tedanjem času vodila naprej nagonška potreba po samoohranitvi. Boljševiki so s pravo azijsko brezobzirnostjo v znatni meri zlomili stoletno rusko brezbriznost in topost in prisilili skoraj dvestomilijonski narod, da prenaša strašne žrtve za cilj, ki ga niti točno ne pozna, a se mu vendarle nagonsko upira. Prepričan je bil, da boljševiška revolucija ni osvobodila ruskega človeka, poudaril pa je, da je boljševiška Rusija dejstvo, ki mu nihče ne more oporekati, in da se carska Rusija ne bo vrnila. Menil je, da je Rusija storila ogromen skok naprej, za katerega bi sicer v mirnem razvoju potrebovala dobo več rodov, a ni postala ne boljša ne srečnejša. In s še tako ogromno policijo ne bo mogoče držati tako velikega naroda trajno v ječi, zaprtega pred vsemi idejami ostalega kulturnega sveta. Erjavec je verjel, da bo sveži veter idej neizpodbitno odpihal, kar boljševiki vzdržujejo z nasiljem, kajti Rusijo so šele zbudili. Komunizem namreč po njegovem mnenju ni bil zmožen uresničiti svojih obetov. Diktatura proletariata se je izmaličila v diktaturo nad proletariatom. Komunizem se je pokazal kot gospodarski absolutizem, ki ga lahko vzdržuje le politični absolutizem, toda absolutizem je kot trajna oblika nevzdržen. Tedaj bo nujno konec tudi Leninove in Stalinove Rusije, čeprav utegne ostati marsikaj, kar so ustvarili, saj še nobena ideja ni šla brezplodno mimo človeštva. Morda se obdrži celo sovjetska oblika sama kot

108 Ibid., 402–14.

oblika nekakega stanovskega zastopstva. »Kdo vidi v bodočnost?« Že danes pa je jasno, da boljševiški komunizem ni »levičarstvo«, temveč strašno nazadnjaštvo. Brezversko evropsko izobraženstvo ter milijoni brezposelnih evropskih delavcev so v veliki zablodi, ko se ozirajo po ruskem svetovnozgodovinskem poskusu in mislijo, da je komunizem zmožen življenja in bi morda utegnil nuditi tisto neznano, kar danes išče človeštvo. Boljševiki tega niso storili. Hoteli so izboljšati usodo nekaterih, a so jo poslabšali vsem.¹⁰⁹

Svoje delo je Erjavec zaokrožil z obsežnim odgovorom na vprašanje, ali je lahko komunizem odrešenik človeštva. V to ni verjel, saj, kot je pokazala boljševiška Rusija, ne daje nobenega jamstva ne za enakost, ne za svobodo, ne za neizkoriščanje in ne za socialno blaginjo. Vzroki za njegovo privlačno moč so bili po Erjavcu obupno razočaranje nad tedanjim liberalnim gospodarskim redom, nepoznavanje resničnih razmer v ZSSR, močna in spretna komunistična propaganda ter omajani ali pa sploh že zadušeni verski čut med delom izobražencev in zlasti delavstva. Pot komunistični ideji je utrl liberalizem, ki je s svojimi, zlasti gospodarskimi nazori, rodil moderni kapitalizem. Res je osvobodil posameznika, delo, lastnino in kapital, uvedel parlamentarno demokracijo in ustvaril ogromen gospodarski napredek. Toda s kapitalizmom je zastrupil in izmaličil svoje politične zasluge, kajti liberalna svoboda, enakopravnost in demokracija so kmalu postale lažnive. Liberalizem se je boril le za svobodo meščanstva, medtem ko je delavstvu odrekel pravico do svobodnega združevanja, revnejše ljudstvo pa si je moralo samo priboriti politične svoboščine v trdem boju z liberalnim meščanstvom. Liberalni kapitalizem je povzročil pravo razdejanje človeške družbe. Nekaterim se bogastvo kopiči skoraj brez dela, drugi ob težkem delu komaj živijo, tretji brezposelni umirajo od lakote. Posledice kapitalističnega gospodarskega reda so strašne. Stroj v rokah kapitala ni osvobodil dela, temveč ga je zaslužnil in v delavcu ubil vsako osebnost, človek je postal zgolj privesek stroja. Liberalizem je v človeku ubil smisel za večna socialna in moralna načela in nasprotuje osnovnim naukom krščanstva. Današnji liberalni družbeni red je zgrajen na navidezni svobodi, na skoraj neomejeni zasebni lastnini in na navidezni enakopravnosti, ki v resnici povzroča popolno odvisnost gospodarsko šibkejših od močnejših. Neomejeno vlada liberalni protiverski duh.¹¹⁰

Iz ateistične filozofije, ki je obenem s fiziokratizmom in angleško klasično politično ekonomijo (Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, François Quesnay, Jean Claude Marie Vincent Gournay, Robert Jacques Turgot, Adam Smith) spočela liberalizem, so izhajali tudi tisti, ki so iskali rešitev iz njegovih usodnih posledic. A ker je po Erjavčevem opozorilu niso iskali v večno veljavnih božjih zakonih, kot jih uči krščanstvo, so zabredli v še hujšo zmoto, to je v komunizem. Jedro njegovega nauka temelji na treh neločljivih osnovnih načelih – materializmu, kolektivizmu in diktaturi proletariata. Erjavec je na podlagi svojega dobrega poznavanja filozofije predstavil glavne spoznavne poudarke materialistične misli,

109 Ibid., 414–18.

110 Ibid., 421–32.

Heglovo protimaterialistično dialektično filozofijo in uporabo Heglove dialektike pri Marxovi izpeljavi dialektičnega materializma. Ta izhaja izključno iz družbenih razmer, ki so temelj vse Marxove filozofije. Po njej posameznik ne velja nič, njegovo življenje ima smisel le v družbi. S tem se je Marx uprl tedaj zmagoslavno nastopajočemu liberalizmu, ki je videl in upošteval le posameznika in njegovo svobodo. Marx, »najvažnejši materijalistični modroslovec sploh«, je padel v drugo skrajnost in je na prestol postavil družbenost, socialnost, kolektiv, v katerem je posameznika utapljal. Po njem človekove duhovne predstave (ideje) izvirajo le iz njegovega družbenega razmerja. Ta je v nujni in neločljivi zvezi z gospodarskimi razmerami, ki so v bistvu le način gospodarske proizvodnje. Marksistični dialektični materializem je kot smisel zgodovine postavil proizvajajočega človeka, ki zadostuje sam sebi. S tem je odveč vsaka misel na onostranstvo, zato marksizem nujno taji Boga, kajti tak cilj zgodovine ne trpi nobenega onostranstva. Družba se razvija po svojih lastnih zakonih, ki so zgolj gospodarski in določajo tudi njeno duševnost. Gospodarska ureditev družbe je edina stvarna podlaga, iz katere nastajajo in se z njo razvijajo ter propadajo vse njene duhovne oblike (politika, pravo, verstvo, umetnost itd.). Duševnost je le »organizirana materija«. ¹¹¹

Erjavec je marksističnemu nauku oporekal. Priznaval je, da na človekova dejanja sicer močno vplivajo gospodarske okoliščine, toda slej ko prej jih vodi duh, ki je povsem samostojen pojav. Zgodovina že doslej nikakor ni bila le plod gospodarskih sil, temveč se je vpliv človeške volje uveljavljal v vseh časih. Razredne koristi niso merilo resnice in pravice, še manj nravnosti. Čeprav se je gospodarstvo v zadnjih dveh tisočletjih zelo spreminjalo, je bilo mnenje o moralno dobrih in slabih dejanjih po svojem bistvu vedno enako. Človeška zgodovina je nekaj neprimerno višjega in plemenitejšega kot golo kruhoborstvo in plojenje. »Ali so šli morda apostoli in tisoči prvih kristjanov, priče Jezusovega božanskega dela in življenja, v smrt zaradi proizvajalnih razmer v rimskem cesarstvu?« je vprašal. »Ali je bil izid raznih važnih bitk, ki so pogosto tako mogočno vplivale na ves potek človeške zgodovine, res vedno odvisen od proizvajalnih razmer in razrednih bojev?« In celo moderno socialno gibanje po njegovem mnenju ni bilo le plod razrednega boja, kajti skoraj vsi duhovni voditelji proletariata so izšli iz vrst meščanstva in deloma celo plemstva. ¹¹²

Erjavec je svoje odklanjanje dialektičnega materializma posebej podkrepil z nesprejemljivostjo njegovega zanikanja Boga in vsake posmrtnosti. Komunistem in marksistični socializem zato nista le kaki običajni politični stranki ali zgolj gospodarska nazora, ampak nekaki verstvi v polnem pomenu besede, samostojna svetovna nazora, ki sta popolnoma nezdružljiva s krščanstvom. Zato se krščanstvo in marksizem izključujeta, na napačni in zelo nevarni poti pa so tisti, ki se priznavajo za kristjane, a ljubimkajo z marksizmom. Med krščanstvom in marksizmom ni in ne more biti nobene pomiritve. Na to opozarjajo tudi spisi »velikega mojstra« modernega komunizma Lenina, ki je svoj nauk oprl na napadalni materializem in

111 Ibid., 422, 423, 433–45.

112 Ibid., 447, 448.

ateizem. Zgodovina ne pozna nasilnejše nestrpnosti in bolj surovega fanatizma, kot je marksistični komunizem, ki ga uvaja »proletarska« Rusija.¹¹³

Ob opozorilu na svetovnonazorski zid, ki ločuje marksizem od duhovnega razumevanja človeka in zgodovine, je Erjavec oporekal tudi marksističnim gospodarsko-socialnim razlagam. Priznaval je, da je Marx deloma točno zajel tok modernega gospodarskega življenja ter jedro njegovih gospodarsko političnih vprašanj, zlasti pa je razvil moderno delavsko vprašanje, vendar je pogosto pretiraval in izpeljal napačne zaključke. Marxova nauka o vrednosti in presežni vrednosti je imel za napačna, ker vrednost nikakor ni le v blagu zgoščeno delo, saj ceno blagu določajo predvsem njegova uporabnost, proizvodni stroški, delo in količina blaga, kar pomeni, da je napačen tudi nauk o presežni vrednosti in dobičku, ki nujno izhaja iz prvega. V proizvodnji imata veliko vlogo tudi kapital (vložen v strojih itd.), pametno vodenje in ne le telesno delo, zato vrednost vsega dela tudi ne more biti last delavcev. Za proizvodnjo so potrebni zemlja, kapital in delo, vsakemu od njih pa gre delež pri dobičku. Delavec bi lahko imel pravico do donosa vsega svojega dela le v primeru, če bi v proizvodni proces vložil tudi vse surovine, orodje in kar je še potrebno za proizvodnjo, ne le svojo delovno moč. In tu še vedno ni upoštevano umsko delo, ki vodi ročno delavstvo ter je pomemben dejavnik proizvodnje. Kapital tako ni »krvoses« že po svojem bistvu in tudi v kapitalu samem je delo, zlasti duševno. Prav tako je kljub težnji kapitala po osredinjenju število kapitalistov vedno večje, in ne manjše, srednji sloji ne izginjajo, namesto propadlih obrtnih panog nastajajo nove, na velik del obrti kapitalistična proizvodnja nima skoraj nobenega vpliva, nekatere panoge pa se ne dajo industrializirati. Enako velja za trgovino. Razmere ne dozorevajo proti socializaciji proizvodnje in s tem proti polomu kapitalizma. Tudi gospodarska kriza (1929–1933) ni bila toliko posledica kapitalizma kot takega, kakor strašne in dolgotrajne vojne, ki je morala razmajati vsako gospodarstvo in povzročiti bedo širokih ljudskih plasti. Sicer pa so bile normalne krize, ki jih je omenjal Marx, razmeroma neznatne. V zadnjih predvojnih desetletjih je v kapitalističnih državah brezposelnost padala, položaj delavstva se je izboljšal, v polstoletju pred vojno se je bolje zaživelo. Kapitalizem je rodil celo novo, višjo plast delavstva, katerega življenjska raven je enaka srednjemu razredu. Okoliščin, ki bi nasprotje med kapitalisti in delavstvom privedle do socialne revolucije, Erjavec ni videl. Menil je, da sedanji družbeni red po marksistični doktrini sam od sebe ne vodi v komunizem. Kapitalizem lahko uniči le zavedna človeška volja.¹¹⁴

Po Erjavčevem poudarku je zmotnost Marxovih gospodarskih nazorov, nauk in zaključkov pomenila, da njegovo mnenje o neizogibnosti nastopa socialističnega družbenega reda s kolektivnim gospodarstvom ne vzdrži. Marx je sicer pravilno dognal številne težnje kapitalizma in njegove posledice, njegova kritika kapitalističnega gospodarstva je bila v mnogih pogledih točna, toda proizvajanje je kljub temu mogoče na podlagi zasebne lastnine, a brez pogubnih posledic kapitalizma in brez nujnosti kolektivizma. Kapitalizem je izrodek liberalizma, ne pa nujna posledica

113 Ibid., 449–55.

114 Ibid., 456–66.

zasebne lastnine. Številne socialne reforme zadnjega polstoletja so popravile že vrsto socialnih krivic in lahko jih še več. Celo vse. Erjavec je bil prepričan, da se je razvoju v komunizmu mogoče enako izogniti kot razvoju v individualizmu, ker nobeden od njiju ni bil nujen, in se ni strinjal, da med individualizmom in komunizmom ne bi bilo drugih možnosti, ki bi zadovoljile človeka in odgovarjale njegovim težnjam in potrebam. Že sam obstoj in uspehi marksističnih delavskih strokovnih organizacij so dokaz zmotnosti marksizma. Zlasti ni točna Marxova trditev, da lahko le komunizem človeku ustvari srečo, najvišjo svobodo, ki jo je doslej človeštvo sploh zmoglo, razum in človečnost. Marksistično gibanje namreč za utemeljitev svojih zahtev nikoli in nikjer ni uporabljalo npravnstvenih razlogov in v svojih pristaših ni skušalo dvigati npravnstvenih sil. Zanj je vprašanje sreče zgolj gospodarsko vprašanje. Komunizem sicer govori o čisto drugačni družbi, ki bo nastopila z njegovim uveljavljenjem, o popolni gospodarski in socialni enakosti, ničesar pa ne stori zato, da bi tako družbo tudi vzgojil. Seje le sovraštvo in ruši tisti dejavnik, ki predvsem navaja ljudi k boljšemu, to je Cerkev in vero. Pozna le prostaško hujskanje na vse strani. Večino zahtev modernega demokratičnega socializma pa je mogoče zagovarjati tudi s stališča krščanske morale, le tistih ne, ki izrecno izhajajo iz marksističnega materializma in nasprotujejo naravnemu (božjemu) pravu.¹¹⁵

Erjavec je poudaril, da naravnemu pravu nasprotuje predvsem zahteva po splošni razlastitvi. Lastninska pravica se je namreč uveljavila tako, da se je človek polastil stvari, ki niso imele lastnika, nadaljnji vir zasebne lastnine pa je delo. A ker je človek družbeno bitje, mora biti tudi ta pravica v skladu s socialnostjo. Zato lastninska pravica ni neomejena, kot jo razume liberalizem, in tudi ni socialna služba, kot trdijo mnogi socialisti. Krščanska misel ta nazora združuje, a jima odbija skrajne ostrine. Družbena blaginja sicer zahteva zasebno lastnino, toda njena uporaba mora biti pod vidikom občega. »Ker je svet za vse, mora tudi služiti vsem, zato so z lastnino združene tudi *socijalne dolžnosti* in v skrajni sili ima tudi vsak pravico polastiti se nujnih potrebščin, kajti zemlja je bila poprej dana od Boga vsem kot pa posamezniku in pravica do življenja je močnejša nego lastninska pravica.« Zato ima zasebna lastnina socialni značaj in družba ima pravico skrbeti za njeno pravično razdelitev. Marsikaj lahko s primerno odškodnino prenese v splošno last, nima pa pravice samovoljno posegati v samosvoje področje posameznika in omejevati gospodarske samostojnosti. Paziti mora le, da oboje ni v škodo splošnega in ne krči naravnih pravic drugih. Zato je krivična trditev, da socialna blaginja nujno zahteva kolektivno lastnino. Država ali družba ima pravico preprečevati zlorabljanje zasebne lastnine, ne pa njene rabe.¹¹⁶

Erjavec je navedel še vzroke, zakaj kolektivna lastnina ne more ustvariti socialne blaginje. Najprej zato, ker je nemogoče ali vsaj skrajno težko organizirati moderno kolektivno gospodarstvo. Proizvodnja se zdaj ravna po trgu, v komunistični družbi pa bi morala država določati proizvodne potrebe in delavce prisiliti na delo v podjetjih, kjer bi jih primanjkovalo. Pri taki organizaciji proizvodnje je svobodna izbira dela

115 Ibid., 466, 467, 473, 484, 485.

116 Ibid., 468, 469.

nemogoča, kar potrjuje tudi Leninov poudarek, da socialistična proizvodnja zahteva brezpogojno in najstrožjo enotnost volje ter podreitev posameznika osrednjemu vodstvu. Nasprotno pa v demokratičnih državah svobodna izbira dela obstaja in posameznik ima možnost, da se družbeno dvigne. Socialistični družbeni red je barbarska prisilna delavnica.¹¹⁷

Zaradi razlik, ki obstajajo med ljudmi glede njihove delavnosti in delovnih zmožnosti, ter vprašanja, kako naj se delo sploh meri, če pa ima tako različen značaj, je bilo po Erjavčevem opozorilu nerešljivo tudi vprašanje razdelitve dobrin v komunistični družbi. Če bi po marksistični doktrini ljudje dobivali dobrine po svojem delu, bi na podlagi razlik med njimi v nekaj letih prišlo do iste neenakosti, kot je danes. Če pa bi jih delili po potrebi, nastane vprašanje, kdo in kako naj določi, kaj nekdo potrebuje. In če bi bilo to sploh mogoče, bi v ta namen potrebovali ogromen upravni aparat, ki si ga lahko predstavlja le tisti, ki vsaj malo pozna to področje. »Koliko dela da n. pr. že navadno ljudsko štetje. Na to vprašanje že Marx sam ni vedel odgovora. Potrebe vsakega so brezkončne, a čim se jih skuša umetno omejiti, nastane tiranija.«¹¹⁸

V komunizmu bi bil vprašljiv tudi interes za delo. Zdaj velik del gospodarske dejavnosti vzdržuje lasten interes, ki naj bi v komunistični družbi odpadel. To bi privedlo do splošnega postopanja, vsak bi hotel tudi lažje delo. »Če bo dajal komunizem vsakemu enako, bo velika večina lenuharila, če bo dajal po potrebi, bo vedno primanjkovalo proizvodov, če bo pa dajal po delu, bo komunistične enakosti hitro konec.« In zgolj izmislek je tudi Marxova napoved, da bo komunistično gospodarstvo polagoma samo od sebe telesno in duševno izenačilo posameznike, čeprav vsi vemo, da so si ljudje po naravi različni, z naraščajočo kulturo pa vedno bolj prihaja do izraza naravna neenakost med njimi. V praksi tudi to komunistično prepričanje ostaja na papirju, saj ruski komunizem posameznikov gospodarsko ni izenačil, temveč je prejšnje lastnike izničil in uvedel surov razredni režim, ki pomeni očitno zanikanje vsake enakosti. Zato preureditve današnjega družbenega reda ne more voditi želja po odpravi neenakosti, pač pa je treba odpraviti bedo, kajti sreča ni odvisna ne od enakosti ne od bogastva.¹¹⁹

Erjavec je še enkrat poudaril, da je tedanji liberalno kapitalistični družbeni in gospodarski red krivičen in nevzdržen in ga je treba bistveno preurediti. Toda dejavnik njegove preureditve ne more biti marksizem, ker odklanja vse reforme in hoče revolucijo. Ker je Marx preziral pomen idej, ni znal nikoli vzbuditi pozitivnih ustvarjajočih sil, ki bi gradile nov družbeni red, temveč je le podiral starega. Pa še tu je bil enostranski in je pretiraval, ko je vse torišče družbenega življenja videl le v nasprotju med kapitalom in proletariatom, ki ga bo rešila revolucija. »Ali naj tako izgleda rešitev socialnega vprašanja in ali naj za tako bodočnost človeštvo potepta in zavrže pridobitve vse svoje tisočletne preteklosti?« je spraševal Erjavec. Ne, je odgovarjal, in

117 Ibid., 469, 470.

118 Ibid., 470, 471.

119 Ibid., 471, 473, 474, 483.

tudi proizvodjanje ne more postati cilj življenja, saj je le njegovo sredstvo. Komunistem pa hoče delavstvo dvigniti v edini družbeni sloj in delo postaviti za edino merilo družbenega življenja. Po marksističnih materialističnih nazorih naj bi se vsa družba spremenila v proizvodjalno gospodarsko zadrugo, v kateri bi vsi »neproduktivni« stanovi (duhovniki, umetniki in drugi) izginili.¹²⁰

Razmislek o odrešenjski možnosti komunizma je Erjavca skozi razčlenitev marksistične teorije in razmer v ZSSR privedel k načelnemu opozorilu, da zanikanje kapitalizma še ni socializem in še manj komunizem. »Za kar danes gre, je to, da se človek prizna kot osebnost z vsem svojim naravnim pravom in da se z njim ne bo delalo več kot z blagom, kar ravno delata oba: liberalni kapitalizem in marksistični komunizem.« Ponovil je, da proletariat ne potrebuje komunizma, temveč rešitev izpod jarma kapitalizma v taki družbeni ureditvi, ki bo prinesla resnično svobodo in socialno blaginjo. Boljševiški sistem, ki ga demagoško imenujejo diktatura proletariata, to ni. V komunistični Rusiji vlada peščica poklicnih revolucionarjev, ki izvaja diktaturo svoje boljševiške stranke, kar ni v sozvočju z Marxovim in Engelsovim naukom. Marx in Friedrich Engels sta namreč trdila, da mora kapitalizem veliko večino prebivalstva najprej spremeniti v proletariat, nato pa bo ta večina prevzela oblast po demokratični poti in izvedla prehod iz kapitalistične države v komunistično družbo. To prehodno dobo sta imenovala »revolucionarno diktaturo proletariata«. Lenin pa je pobral le Marxov izraz, kar pa je poimenoval kot diktaturo proletariata, je dejansko le nasilna vlada boljševistične oligarhije. Tudi revolucija naj bi bila po Marxovem in Engelsovem pojmovanju dolgotrajna družbena preosnova, medtem ko za Leninove boljševike pomeni le nasilje, ki ga imajo pravico izvajati ne le nad meščanstvom, temveč tudi nad delavstvom, ki ga je po Leninu kapitalizem globoko pokvaril. Medtem ko je Marx trdil, da kapitalizem s svojim razvojem oblikuje zaveden proletariat, je Lenin v delavstvu videl le skvarjeno množico, ki jo lahko izboljša in za komunizem usposobi šele diktatura avantgarde delavskega razreda, to je boljševiške stranke.¹²¹

Erjavec je opozoril tudi na druga nasprotja med marksizmom in leninizmom. Če je bil zanj marksizem napačen in nesprejemljiv kot filozofski in gospodarski program, medtem ko proti njegovim političnim nazorom ni imel pripomniti ničesar posebnega, saj so le naravna posledica prvih dveh, je v leninizmu videl tako spačenje marksističnega političnega programa, »da se ježijo človeku lasje, ko proučuje njegovo strahotno demagogijo«. Marksizem in leninizem se razlikujeta že v pojmovanju države. Marksizem trdi, da bo država odmrla sama od sebe po nastopu komunistične družbe, do katere bo nujno prišlo po zakonih zgodovinskega materializma, Lenin pa izrecno govori o nasilnem uničenju države, ker je to socialistični (komunistični) cilj. Po Marxu in Engelsu je sprememba družbenih odnosov pogoj za politično revolucijo, Lenin pa je zagovarjal načelo, da je treba z nasilno politično revolucijo umetno izvesti tudi spremembo družbenih odnosov. Lenin se je iz dvojnosti Marxovega značaja – po eni strani je bil suh in mrzel učenjak, po drugi pa demonski revolucionar –

120 Ibid., 472, 475.

121 Ibid., 475–79, 487, 488, 491, 493.

osredotočil predvsem na Marxa revolucionarja, da je podpiral svoj revolucionarni nagon. »*Leninizem* je torej izraz tega marksizma, ki je pa v marsičem potvorjen, zaradi česar je tudi boljševiška revolucija nekaka *zmes zagrizenosti v marksizem in azijskega barbarstva*«, je ugotavljal Erjavec. Engels npr. nasilju ni pripisoval zgodovinskega pomena. Nasilje brez dozorelosti družbenih odnosov je bilo zanj samo nasilje, če pa so ti že zreli za nov družbeni red, je njegova vloga zelo skromna. V tem pogledu je Lenin dobesedno potvarjal Marxove in Engelsove nauke. To se pokaže ob razumevanju pariške komune. Ta je po njunem dokazala, da delavstvo ne more kratko malo prevzeti meščanskega državnega aparata, medtem ko je to za Lenina pomenilo, da je treba popolnoma razdejati vse, kar količkaj spominja na meščansko ureditev države. Boljševizem se tudi ni boril le proti meščanstvu kot razredu, ampak je bil in je še danes rabelj milijonov posameznikov, ki jih je treba, že razlaščene, obenem z njihovimi potomci, preganjati do smrti. To bije naravnost v obraz Marxovemu odklanjanju osebnega obtoževanja kapitalistov. Po njem je bil gospodarski razvoj družbe naraven proces in osebe ne morejo biti odgovorne za razmere, katerih posledice predstavljajo. Še odločnejši je bil Engels, ki je poudaril, da se noben komunist ne sme maščevati nad posamezniki ali sploh misliti, da bi posamezniki iz vrst meščanstva lahko ravnali drugače, kot so. Komunizem se ne sme ponižati na vlogo rablja. To so sedaj v največji meri počnejo boljševiki. Obenem pa, tako kot fašizem, pogansko povečujejo obstoječo državo, češ da je ta vsemogočna.¹²²

Leninovo izneverjenje Marxovim pogledom je Erjavec prikazal še z enim opozorilom na pariško komuno. Boljševiško trditev, da le nadaljujejo njeno delo, je ovrigel kot zavestno laž, saj so že volitve v komuno izvedli svobodno in demokratično. V njej so sodelovale štiri izrazito nasprotno stranke (četrtnina poslancev je bila iz konservativnega meščanstva), razglasili so popolno osebno svobodo in svobodo vesti, dela, združevanja in tiska. Dotaknili se niso ne kapitala Narodne banke ne zasebnega premoženja, imetje nasprotnikov, ki so pobegnili, pa so celo popisali in prepustili sodišču, da jim določi višino odškodnine. Glede na to je Marx upravičeno hvalil zmernost komune pri uresničevanju socialističnih zahtev in v njej videl resnično demokratično ustanovo. Tu se boljševizem s svojim uničenjem vseh osebnih, političnih, gospodarskih in kulturnih svoboščin ne more razglašati za dediča pariške komune. Sicer pa v Rusiji, v kateri ni bilo pravih razredov in razrednih bojev v modernem pomenu besede, zmaga komunizma po načelih Marxovega zgodovinskega materializma v bližnji prihodnosti ni mogoča. Zato je tam tudi prevladala politično revolucionarna misel z nihilistično anarhističnim obeležjem. Ob 80 odstotkih kmetov in analfabetov je oblast lahko obdržala le strogo disciplinirana stranka z uporabo vseh demagoških gesel in skrajnega terorja. Notranjo moč ji daje predvsem fanatična vera v idejo, kakršna se je lahko porodila samo v deželi s tako religioznim značajem vse narodne miselnosti, kot je Rusija, in kjer je cerkev na socialnem področju ostala povsem brezplodna. A v ruskem narodu živi izredno močna vera v neko višjo človečnost in odrešilno poslanstvo »svete Rusije«, ki se prepleta z

122 Ibid., 475, 485-89.

revolucionarnostjo, med izobraženci pa je že od nekdaj tlela fanatična vera, da morajo uresničiti ideje, ki so jih po svoje predelane prinašali iz Evrope. Marksizem zato za ruske boljševike ni le politično socialni program, temveč verstvo, ne samo teorija in metoda, ampak razodetje, ki stoji izven vsake kritike. Zato je treba izločiti vse, ki ne soglašajo z boljševiškim političnim in gospodarskim programom. »Marksistični komunizem je zaradi svojega materialističnega pojmovanja človeka in življenja že sam na sebi odvraten, a v stiku z nekulturno in zagonetno rusko maso je podivjal in se *poazijatil*, zato tudi ni čudno, če iščejo boljševiki ravno v Aziji svojo bodočnost.«¹²³

»Praktični Lenin [je] zanikal Marxa teoretika«, je Erjavec povzel svoj pogled na marksizem-leninizem. Komunistična družba brez nasilja se je izkazala za varljive sanje, zato bo kot nevzdržna morala pasti tudi teorija in ostala bo samo praksa, to je goli, surovi in prostaški despotizem. Ta je veliko bolj okruten, kot so bili vsi dosedanji, kajti obsega človeka v celoti in ne zahteva samo običajne pokorščine. Vsemu, kar drugače misli ali čuti, odreka pravico do obstoja. Je mešanica idealizma in fanatizma, genialnosti in znorelosti, napredka in barbarizma, hladnega računanja in sanjaštva, Evrope in Azije. »Rusija še ni dotrpela, še več, v to temo menda pada vsa Evropa.«¹²⁴

Na koncu pogloblitve v boljševiški zgodovinski pojav je Erjavec poudaril, da pri njem ni ključno le vprašanje, ali se mu bo posrečil njegov gospodarski poskus, ampak gre za vprašanje njegovega značaja kot novega verstva, ki naj izpolni smisel življenja. »Če pogledamo današnje kapitalistično gospodarstvo, ga je s tega vidika komaj mogoče pobijati, toda če bi bilo današnje stanje dobro, bi do boljševizma sploh ne bilo prišlo. Kajti boljševiški komunizem je le *otrok današnjega brezbožnega kapitalizma*. Tudi ga ne moremo presojati z zgodovinsko dušeslovnega vidika, kajti potem bi morali reči, da odgovarja le ruski zaostalosti in azijatizmu. Njegova moč tiči v njegovih socialnih in političnih obeh in njegova ranljiva točka je predvsem dejstvo, da vodi do popolnoma drugih posledic kot jih je pa obljubljal.« Vse družbene in gospodarske spremembe namreč ne morejo spremeniti človeka in njegove duše. Nečloveški značaj boljševizma temelji ravno na tem, da namenoma noče videti in poznati človeške narave, kakršna v resnici je, temveč jo hoče za vsako ceno spremeniti. To nujno vodi v surovo tiranijo. Učinkovitost komunistične propagande pa je na drugi strani v tem, da se lahko sklicuje na resnične grehe in napake današnjega družbenega reda. »V tem pogledu ima v mnogem prav, zato ga tudi ne moremo pobijati s stališča današnjega družabnega reda, temveč ga smatramo lahko za nekako *sodišče današnje meščanske družbe* in za usodno odkritje njenih grehov, ki smo jih le predolgo zakrivali in trpeli.« Boljševizem trdi, da gre predvsem za gospodarstvo in politiko, tu pa je gotovo veliko gnilega. V tem pogledu obeta življenju novo smer in nov smisel ter spretno izrabljajoč vse današnje težave k sebi vabi vse ponižane in razžaljene, ki od njega pričakujejo rešitev.¹²⁵

123 Ibid., 489, 490, 494–96.

124 Ibid., 497, 499, 500.

125 Ibid., 499–501.

Za Erjavca je bilo nesporno, da bo marksistični komunizem močno vplival na vso svetovno zgodovino, čeprav je nesprejemljiv za človeštvo in tudi ne bo do temelja preobrazil celotne zaostale Rusije. Toda boljševisko načrtno gospodarstvo bo morda kljub vsem svojim oviram in napakam povzročilo, da bo gospodarsko zaostala Rusija dohitela ostalo Evropo. To sicer ne dokazuje, da je državni kapitalizem izvedljiv tudi v gospodarsko naprednih državah. Njegova moč pa je v tem, da prinaša nekaj novega, kar bi utegnilo omiliti dosedanje krize. Za zaostalo Rusijo je bil marksizem z načrtnim gospodarstvom novo verstvo, za kulturno Evropo pa more biti le eden od mnogih socialnopolitičnih nazorov. Res pa bodo tla zanj tem bolj plodna, čim večja kriza bo vladala v Evropi. »Zato bi moral biti boljševizem *vest današnjega kulturnega človeštva* in oblastnikov, prst božji in resno svarilo vsem, ki kršijo božje zakone. Kajti če bi tega kršenja ne bilo, bi tudi boljševizem ne pomenjal take resne nevarnosti.« Bridke izkušnje proletarskih in nacionalističnih diktatur grozijo, da se človek vrne v novodobno poganstvo. »Ali naj pade človeštvo res na raven *uniformiranih in kasarniranih čred*, ki jih peha trda pest diktatorjev vseh barv in pokolenj proti neznani usodi?«¹²⁶

To je bilo končno Erjavčevo opozorilo. Svoje véliko delo je zaključil z usmeritvijo k iskanju rešitve in resnice v socialnem vprašanju, utemeljenem v katoliškem nauku. Osmišljuje jo spoznavni poudarek, da je »današnji liberalno kapitalistični družabni red / ... / nevzdržen, marksistično komunistični pa nemogoč, oziroma vodi v najnižje barbarstvo. Vsak izmed njiju ima po nekaj dobrega, toda oba vodita v pogubno skrajnost. Individualizem, na katerem sloni liberalni kapitalizem, dobro poudarja pravice osebnosti, a jih zelo pretirava, komunizem pa pravilno naglaša, da je človek socialno bitje, a zmotno zanikuje, da je obenem tudi oseba. Kaj tedaj? Odgovor lahko posnamemo že iz navedenega: skladna združitev prednosti in izločitev zmot obeh ter vrnitev vsega življenja na večno veljavne božje npravne zakone, kakršne je zapisal sam Bog že v človeško dušo in kakršne imamo oblikovane tudi v evangeliju.«¹²⁷ Tu je Erjavec spomnil na nove katoliške poglede v socialnem vprašanju. Podrobno je predstavil znani okrožnici *Rerum novarum* in *Quadragesimo anno* papežev Leona XIII. in Pija XI. ter sklenil, da sodobni položaj jasno kaže, po kateri poti naj se hodi: treba je rešiti človeško družbo pred strašnim propadom, v katerega bo zdrvela, če bo prezirala evangelijske nauke in pustila, da vladajo razmere, ki gazijo človeške in božje zakone. »Naj se zedinijo vsi, ki so blage volje, da vsaj nekaj store za krščansko obnovo človeške družbe, ki jo je Leon XIII. s svojo nesmrtno okrožnico *Rerum novarum* započel, da bo v vsem in nad vsem Kristus vladal, Kristus kraljeval, ki mu bodi čast in slava in oblast na vekov veke.«¹²⁸ Za Erjavca je končni dejavnik v opredelitvi glede vprašanja boljševizma imel svetovnonazorski pomen, rešitev socialnega problema pa je, črpajoč iz Ušeničnika, ki ga je v svojem delu tudi omenil, videl v krščanski družbeni reformi.

126 Ibid., 501–03.

127 Ibid., 504.

128 Ibid., 505–26.

V.

V meščanskem taboru so imeli dober vpogled v revolucionarni oktober in njegovo državo. Slovensko javnost so v tridesetih letih široko seznanjali s komunizmom nasploh in še posebej z dogajanjem v ZSSR. V vodilnih slovenskih političnih dnevnikih *Slovenecu* in *Jutru* so objavili številne članke, ki so poročali o notranjih bojih v vodstvu boljševiske stranke, strahovladi politične policije, čistkah v stranki, vojski in policiji, stalinskih sodnih procesih in z njimi povezanih usmrtitvah, grozljivih razmerah v kazenskih taboriščih, preseljevanju celih narodov, tlačenju Ukrajincev, kolektivizaciji vasi, revščini in lakoti, industrializacijskih naporih, težavah na gospodarskem področju, stahanovstvu, zatiranju ruske revolucionarne umetnosti, preganjanju vere, rušenju cerkva in umorih duhovnikov, moralnem propadu nasploh in razpadu družine, novi sovjetski ustavi, vlogi ZSSR v španski državljanski vojni, nemško-sovjetskem paktu ter napadu ZSSR na Finsko leta 1939.¹²⁹ Svarjenje pred vsesplošno destruktivnostjo, zločinskostjo in internacionalnim značajem komunizma so bile pogloblitve značilnosti teh zapisov.¹³⁰ *Slovenec* je v letih 1937–1939 v vrsti nadaljevanj objavil tudi celovitejše zapise tujih avtorjev (Andréja Gida, Rolanda Dorgelèsa in ukrajinskega nadduhovnika Aleksija Pelipenka), ki so na podlagi svojih izkušenj pisali o razmerah v ZSSR. Že leta 1934 je v več nadaljevanjih predstavil tudi bistvene poudarke iz knjige Hermana Fehsta o zvezi med judovstvom in boljševismom. Srhljiva podoba o boljševismu in razmerah v ZSSR, ki je rasla pred očmi bralca meščanskega tiska, je bila namenjena tudi ideološki vojni proti komunizmu.¹³¹

* * *

V meščanskem taboru so marksističnim idejnim temeljem oktobrske revolucije, njenim vzrokom in izvedbi ter družbenim, političnim, kulturnoprosvetnim in socialnogospodarskim razmeram, ki so zrasle iz nje, namenili opazno pozornost. Pogledi, ki so jih ob tem izrazili, so se v marsičem ujemali s kasnejšim spoznavanjem sovjetske zgodovine, v tedanjem času pa so služili oblikovanju meščanske slike o komunizmu in boljševiski revoluciji v slovenskem prostoru. To sliko, deloma izrisano tudi *sine ira et studio*, so lahko videli vsi, tisti, ki so bili svoj pogled pripravljene ustaviti

129 Vida Deželak Barič, »Stereotipi o slovenskih komunistih v obdobju ilegale,« v: *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije: Kranj, 19.–21. oktober 2006*, ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008), 166. Marko Jenšterle, ur., *Pogledi na Sovjetsko zvezo: zbornik* (Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS: Republiška konferenca ZSMS, 1986), 25–341.

130 Deželak Barič, »Stereotipi o slovenskih komunistih,« 166. Zgodovinsko obravnavo omenjene izmalicene družbene prakse in političnega ravnanja v ZSSR gl. v Marjan Britovšek, *Carizem revolucija stalinizem: družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma: II. knjiga* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980), 208–54. Marjan Britovšek, *Stalinov termidor* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984), 333–96.

131 Marko Jenšterle, »Sokolji in orlovski pogledi na zibelko boljševisma,« v: Marko Jenšterle, ur., *Pogledi na Sovjetsko zvezo: zbornik* (Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS: Republiška konferenca ZSMS, 1986), 14, 15, 16, 20, 21.

na njej, pa so lahko prisluhnili meščanski idejni in politični protikomunistični govornici. Ta je na podlagi svojega razumevanja človeške družbe in posameznika v njej v krvavem oktobrskem prelomu ter v njem porojenem sovjetskem družbenem, političnem in gospodarskem razvoju videla temeljno civilizacijsko grožnjo svetu, ki ga je živila in zavestno podpirala. Čeprav so v meščanskem taboru zgodovinsko razumeli oktobrski pojav in na trenutke menili, da lahko tudi drugim socialnim gibanjem ponudi nekatere družbene in gospodarske rešitve, njegovih posledic niso sprejemali. Ob tem, ko so bolj ali manj odklanjali druga totalitarna sistema moderne – fašizem in nacizem¹³² – so, vključno s protisemitskim stališčem, opozarjali na nedemokratično, vseobsegajočo razredno boljševiško oblast, kolektivistični in protiverski značaj sovjetske skupnosti, vanjo vraščeno osebno negotovost in, ob priznavanju nekaterih gospodarskih in prosvetnih uspehov, na njen neobetavni družbeni in gospodarski razvoj. Za meščanski tabor je bil boljševizem njegov ključni nasprotnik, izjavljanje boja proti njemu pa je bilo stalnica meščanske politike v Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Bila je sestavni del njene ideološke podlage, ki so ji na katoliški strani dali tudi prepoznavni svetovnonazorski naboj. V taki ideološki in politični drži je meščanski tabor dočakal konec jugoslovanske kraljevine in vstopil v čas druge svetovne vojne na Slovenskem.

Viri in literatura

Časopisni viri

- Bobrinskij, Vladimir prof. »O sedANJI in bodoči Rusiji.« *Slovenski narod*, 23. 6. 1919, 2.
- Drin. [Ahčin, Ivan]. »Dvajsetletnica sovjetov.« *Slovenec*, 7. 11. 1937, 1.
- *Jutro*, 9. 11. 1937, 1. »Dvajset let boljševiške Rusije.«
- Prof. –umov. »Ruski boljševizem.« *Slovenski narod*, 21. 6. 1919, 1–2.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. II.« *Slovenski narod*, 24. 6. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. III.« *Slovenski narod*, 26. 6. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. IV.« *Slovenski narod*, 5. 7. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. V.« *Slovenski narod*, 14. 7. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. VI.« *Slovenski narod*, 21. 7. 1919, 1–2.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem.« *Slovenski narod*, 28. 7. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem.« *Slovenski narod*, 29. 7. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. VIII.« *Slovenski narod*, 7. 8. 1919, 1–2.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem.« *Slovenski narod*, 10. 8. 1919, 1–2.

132 Jurij Perovšek, »Odnos političnih strank in skupin do fašizma in nacizma pred drugo svetovno vojno,« v: *Odpor 1941: zbornik s posveta ob 60. letnici Osvobodilne fronte slovenskega naroda*, ur. Zdenko Čepič in Tanja Velagič (Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije: Glavni odbor Zveze združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije, 2001), 105–12. V zvezi z odnosom katoliške strani do fašizma in nacizma Anka Vidovič-Miklavčič opozarja, da je, čeprav ju je imela za svoja sovražnika, v tem delu slovenske politike »prevladovalo stališče, da sta brezbožni komunizem in boljševizem vendarle večje zlo, ker sta nepomirljiva sovražnika krščanske kulture, katolicizma in s tem tudi slovenskega naroda. Zato velja brezkompromisni boj predvsem njima.« – Anka Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije* (Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994), 249.

- *Slovenec*, 25. 7. 1919, 1. »Moderni politiki.«
- *Slovenec*, 9. 11. 1917, 1. »Nova revolucija na Ruskem. Ministri ujeti. Kerenski pobegnil. Ljening gospodar položaja.«
- *Slovenec*, 8. 4. 1920, 1–5. »Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke.«
- *Slovenec*, 30. 10. 1925, 1. »Dr. Korošec v Splitu.«
- *Slovenec*, 8. 11. 1927, 1. »7. XI. 1917 – 7. XI. 1927.«
- *Slovenec*, 26. 7. 1936, 1. »Kje je sovražnik?.«
- *Slovenec*, 24. 7. 1937, 4. »Drobne novice: komunizem in komunistična Rusija.«
- *Slovenski narod*, 8. 11. 1917, 1. »Pred novimi boji na Ruskem.«
- *Slovenski narod*, 24. 3. 1919, 1. »Rudeča nevarnost.«
- *Slovenski narod*, 17. 6. 1919, 2. »Dnevne vesti: na čast ruski delegaciji.«
- *Slovenski narod*, 24. 7. 1919, 1. »Politične vesti: priznanje.«
- *Slovenski narod*, 25. 7. 1919, 1. »Slovenski boljševizem in njegovi pospeševalci.«
- *Slovenski narod*, 7. 11. 1920, 1–2. »Z zbora demokratske stranke.«
- *Slovenski narod*, 23. 7. 1921, 1. »† Milorad Drašković.«
- *Slovenski narod*, 24. 1. 1924, 1. »Vladimir Ilič-Uljanov-Ljening.«
- Tavčar, Ivan. »Za kulturo in človekoljubje.« *Slovenski narod*, 31. 5. 1919, 1.
- Tavčar, Ivan. »Benešev kontrakt.« *Slovenski narod*, 12. 9. 1920, 1.
- Tavčar, Ivan. »Komunizem?.« *Slovenski narod*, 18. 4. 1920, 1.

Tiskani viri in literatura

- Adamič, Marjeta, Marjeta Čampa, Jasna Fischer, Milica Kacin-Wohinz, France Kresal, Alenka Nedog-Urbanič, Janko Prunk, Franc Rozman, Boris M. Gombač in Mitja Košir, ur. *Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980.
- Ahčin, Ivan. *Komunizem: največja nevarnost naše dobe*. Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov, 1939.
- Britovšek, Marjan. *Carizem revolucija stalinizem: družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma: II. knjiga*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.
- Britovšek, Marjan. *Stalinov termidor*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.
- Brodar, Janez. »Ob petinsemdesetletnici mojega življenja.« V: *Le vkup, le vkup uboga gmajna: preganjanje kmetov in kmečki upori v Sloveniji 1945–1955*, ur. Jože Dežman, 269–325. Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva družba, 2011.
- Deželak-Barič, Vida. »Osvobodilna fronta in dr. Lambert Ehrlich.« V: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj, 343–54. Celje: Mohorjeva družba, 2002.
- Deželak Barič, Vida. »Stereotipi o slovenskih komunistih v obdobju ilegale.« V: *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije: Kranj, 19.–21. oktober 2006*, ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek, 165–73. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008.
- E.[hrlich], L.[ambert]. »Ruski boljševizem.« Čas 18, št. 4/5, 6 (1923/24): 192–217, 275–95.
- Erjavec, Fran. *Komunizem in komunistična Rusija*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1937.
- Griesser-Pečar, Tamara. »Odnos Aleša Ušeničnika do komunizma in komunistične revolucije.« V: *Aleš Ušeničnik, čas in ideje. 1868–1952: zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*, ur. Matija Ogrin in Janez Juhant, 179–90. Celje: Mohorjeva družba, 2004.
- Hribar, Ivan. »K sovražnostim med Sovjetsko Rusijo in Finsko.« *Misel in delo* 6, št. 1 (1940): 6–12.
- Hribar, Ivan. »Sojuz sovjetskih socijalističeskikh respublik (SSSR): s ptičjega razgleda.« *Misel in delo* 7, št. 1 (1941): 4–11.
- Hribar, Ivan. »Sojuz sovjetskih socijalističeskikh respublik (SSSR): II.« *Misel in delo* 7, št. 2-3 (1941): 43–46.
- Hribar, Ivan. »Velika neznanka: I.« *Misel in delo* 6, št. 8-9 (1940): 183–94.

- Hribar, Ivan. »Velika neznanka: III.« *Misel in delo* 6, št. 12 (1940): 281–86.
- *Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Ahčina*, ur. Bojan Godeša in Ervin Dolenc. Ljubljana: Nova revija, 1999.
- Jenšterle, Marko, ur. *Pogledi na Sovjetsko zvezo: zbornik*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS: Republiška konferenca ZSMS, 1986.
- Jenšterle, Marko. »Sokolji in orlovski pogledi na zibelko boljševisma.« V: *Pogledi na Sovjetsko zvezo: zbornik*, ur. Marko Jenšterle, 9–23. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS: Republiška konferenca ZSMS, 1986.
- Kos, Janko. »Aleš Ušeničnik in kritika marksizma.« V: *Aleš Ušeničnik, čas in ideje. 1868–1952: zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*, ur. Matija Ogrin in Janez Juhant, 167–77. Celje: Mohorjeva družba, 2004.
- Melik, Vasilij. *Slovenci 1848–1918: razprave in članki*. Maribor: Litera, 2002 [i.e.] 2003.
- Perovšek, Jurij. *Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Perovšek, Jurij. »Odnos političnih strank in skupin do fašizma in nacizma pred drugo svetovno vojno.« V: *Odpor 1941: zbornik s posveta ob 60. letnici Osvobodilne fronte slovenskega naroda*, ur. Zdenko Čepič in Tanja Velagič, 105–12. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije: Glavni odbor Zveze združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije, 2001.
- Perovšek, Jurij. *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998.
- Perovšek, Jurij. »Slovenska politika o Leninu po prihodu ruskih beguncev v Kraljevino SHS.« *Monitor ISH* 18, št. 1 (2016): 7–31.
- Perovšek, Jurij. »V zaželeni deželi«: slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Pirc, Jožko. *Aleš Ušeničnik in znamenja časov: katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja*. Ljubljana: Družina, 1986.
- Stres, Anton. »Neosholastična kritika marksizma.« *Bogoslovni vestnik* 58, št. 4 (1998): 505–24.
- Terseglav, Franc. »Vladimir Ljening.« *Socialna misel* 3, št. 2 (1924): 42–50.
- Tomišek Perovšek, Mateja. »Uredništvo Slovenca.« V: *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tomišek Perovšek, 172–75. Ljubljana: Muzej novejša zgodovine Slovenije, 2013.
- Urbanija, Marko. »Ehrlichova bibliografija.« V: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj, 337–42. Celje: Mohorjeva družba, 2002.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994.

Jurij Perovšek

THE OUTLOOKS OF THE SLOVENIAN BOURGEOIS POLITICS ON THE OCTOBER REVOLUTION UNTIL WORLD WAR II

SUMMARY

The bourgeois camp, consisting of the liberal and Catholic side in line with the usual division, reported on the 7 November 1917 revolution in Russia as soon as a few days after its beginning. On 8 November 1917 the liberal newspaper *Slovenski narod* wrote about the developments in Petrograd two days earlier, i.e. immediately before the revolutionary overthrow; while on 9 November the Catholic newspaper *Slovenec* published the first report on the revolution that had taken place. The article stated that the provisional government, which had represented a compromise between the bourgeois and socialist parties, was gone, while its leader Kerensky fled. "The new authorities are imprisoning everyone who might represent an obstacle."

After the establishment of the Soviet authority and its consolidation against the counter-revolution and international intervention in 1921 and 1922, the bourgeois camp started reassessing their outlooks on the new level achieved in the global historical development. The liberal as well as the Catholic side established that the Bolshevik Revolution was a bloody historical response to the preceding century-long injustice and crimes of the (Romanov) tsarist past. It was made possible by the concurrent war circumstances, deterioration of the social and political situation (the pre-Bolshevik civil war) in Russia, and the courage that a small group of Bolsheviks with their meticulously-constructed political ideology exhibited when they promised the people peace, freedom, and bread.

Already in the 1920s, the bourgeois politics emphasised very clearly that Bolshevism represented a danger from within as well as without. At the beginning of the 1920s, the former liberal leader and until 1921 the Mayor of Ljubljana Dr Ivan Tavčar stood out due to his resolute rejection of the October Revolution and the Soviet state on the basis of his anti-Semitic standpoint.

The outlooks on the Bolshevik Revolution in Russia and its state were consolidated in the bourgeois politics in the 1930s. They were typically exceedingly negative, and the only difference between the liberal and the Catholic side were the specifically-oriented individual emphases. Apart from expressing a clear anti-Jewish standpoint, the liberals established that the Russian Revolution was a paradox in view of the Marxist theory according to which socialist revolutions were supposed to begin in the industrial countries with a highly-developed working class. Otherwise they believed that the development of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) until then had attested to the unfeasibility of the Marxist doctrine, regardless of how many of

its outward signs it exhibited. On the basis of the Russian example, all nations should realise that communism as an idea was in fact what it had always been declared as by sociologists and psychologists: an utopic idea that could never be achieved anywhere. Consequently all the incalculable casualties, unavoidably related to every attempt at implementing the communist programme, were futile and senseless. In the beginning of the 1940s, one of the historical leaders of the Slovenian liberalism Ivan Hribar was also critical of Bolshevism and believed that the further development of the USSR hinged on it distancing itself from communist ideas.

On the Catholic side, the leading contemporary Catholic philosopher Dr Aleš Ušeničnik began to study the question of the “Bolshevik communism” in the beginning of the 1930s. He was able to see the connection between the Marxist historical materialism and a certain historical determinism in which there was no room for independent moral consciousness and moral assessment of phenomena. He argued for the organic corporatist social order as opposed to capitalism and socialism, and saw it as the only rightful demand of the future. In Ušeničnik’s opinion, it was precisely Christianity that had always recognised the corporatist principle as the true formative factor of the society and economy.

Apart from Ušeničnik’s philosophical analysis of Marxism and Bolshevism, in the 1930s the Catholic side would also evaluate the immediate social, political, ideological, and economic consequences of the Bolshevik Revolution. In the first half of the 1920s, the Catholic side still saw communism or Bolshevism – in spite of rejecting it – as a social phenomenon that could provide certain social and economic solutions to other social movements as well. However, in accordance with its ideological approximation to the authoritarian European state-political systems, the Catholic camp would soon radicalise its outlooks on the October Revolution and the Soviet state. Dr Ivan Ahčin, the editor-in-chief of the *Slovenec* newspaper and a visible political Catholicism ideologue, stood out as well: at the twentieth anniversary of the Revolution he emphasised that Bolshevism, which was predominantly Jewish in nature, had brought less freedom to the Soviet nations as the former tsarism. It was also unsuccessful economically. However, communism should not be underestimated. It employed the same methods and functioned in accordance with the same principles everywhere. Ahčin also emphasised that the enormous systematic efforts of the Catholic Church represented the most important foundation of the defence against communism until that day. He also presented his outlooks on communism in 1939, in his work *Communism: the Greatest Danger of Our Time*, in which he criticised the materialistic and anti-religious ideological character of communism, condemned the Soviet totalitarian system, its anti-family policy and the related efforts to create a collectivist man, and described the disastrous social consequences of the Soviet economic and agricultural policy. In the second half of the 1930s, the issue of communism and communist Russia was also focused on by the Catholic publicist Fran Erjavec, who published an extensive study on more than 500 pages in 1937, entitled *Communism and Communist Russia*. During the interwar period in Slovenia, this study represented

the most systematic, detailed and thorough analysis of the social, political, and socio-economic reality, brought about by the October Revolution. In it Erjavec presented a detailed description of the development of communist ideas, the Bolshevik Revolution, as well as the contemporaneous legal, social, political, religious, national, economic, financial, cultural, scientific, and educational circumstances in the USSR. He also explored the potential of communism as a redemptive idea. For Erjavec, who also acknowledged individual successes in the development of the Soviet society, Bolshevism was simply Asianised Marxism. His main ideological message was that “the today’s liberal capitalist social order (...) is unbearable; while the Marxist communist order is impossible, or it leads to the lowest forms of barbarism. Each of these systems has certain positive aspects, but both lead to devastating extremes. The individualism that liberal capitalism is based on emphasises personal rights very well, but it also exaggerates in this regard; while communism, on the other hand, is correct in its emphasis that humans are social beings, yet wrong in its denial that they are individuals as well. What to do? The answer can be deduced from what we have already stated: a harmonious fusion of advantages and elimination of fallacies of both systems, and the restoration of God’s eternal natural laws for all life, as God Himself has already inscribed them in the human soul and as we have already expressed them in the gospel as well.” According to Erjavec, the world view was the ultimate factor in forming the opinion about the issue of Bolshevism.

On the basis of their understanding of the human society and individuals in it, the members of the Slovenian bourgeois camp – who possessed a thorough insight into the revolutionary October and the country it took place in – saw the October social overthrow and the consequent Soviet social, political, and economic development as a fundamental threat to the civilised world in which they lived and which they consciously advocated. Even though they understood the October phenomenon historically, they did not accept its consequences. While simultaneously exhibiting an anti-Semitic viewpoint, they would underline the totalitarian, all-encompassing class-based Bolshevik power, the collectivist and anti-religious character of the Soviet community, its inherent personal insecurity, and its unpromising social and economic development – even though they did recognise some of its economic and educational achievements. The bourgeois camp saw Bolshevism as its key opponent, and the declared struggle against it represented a permanent feature of the bourgeois politics in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Kingdom of Yugoslavia. This was an integral part of its ideological foundations, which the Catholic side provided with a distinct world-view moment as well. With such an ideological and political attitude, the bourgeois camp saw the end of the Yugoslav Kingdom and entered the time of World War II in Slovenia.